

KONGRELER SÜRECİNDE KOLORDULARIN DURUMU VE MİLLÎ MÜCADELENİN ASKERÎ STRATEJİSİNİN BELİRLENMESİNDE KOLORDULARIN ETKİSİ

Abdullah Cüneyt KÜSMEZ*

ÖZET

Bu bildirinın amacı; Mondros Mütarekesi ile başlayan işgallere karşı başlatılan Millî Mücadele’de, Anadolu’da kalan askerî birliklerin Millî Mücadele’ye olan tavrını ve desteğini ortaya koymak ve bu desteğin Mustafa Kemal Paşa’nın liderliğinde Kongreler süresince Heyet-i Temsiliye vasıtasıyla nasıl şekillendirildiği ve mücadelenin stratejisinin kolordulara dayanılarak nasıl yürütüldüğünü belirlemektir.

Bu çalışmada açıklayıcı ve temel niteliklere ağırlık veren bir yöntemle, 1919 ve 1920 yıllarını kapsayacak şekilde konu ile ilgili arşivler, eser ve makaleler ile dönemin askerî eserleri taranarak Millî Mücadele’nin genel stratejisi içerisinde askerî stratejinin oluşumu ve geçirdiği safhalar ile dönemin Türk Ordusu’nun temel teşkilatı olan kolorduların, Millî Mücadele’deki önemi ve kolordu komutanlarının fikir ve teklifleri, dönemin askerî doktrinel esaslarına göre incelenecektir.

Topyekûn bir mücadelenin yürütülmesi için askerî bir gücün varlığı zorunludur. Nitekim kongreler sürecinde sosyal güç olarak milletin varlığı ve iradesi birinci koşul olarak tespit edilirken, sosyal gücü ayakta tutacak ve ona güç verecek ikinci ve zorunlu bir koşul olarak ise ordunun mevcudiyetinin korunması, Millî Mücadele’ye katılımının sağlanması, işgale karşı koyması ve her şeyden önce tek merkezden sevk ve idare edilmesi gerekmektedir. Bu hususların tamamı Mustafa Kemal Paşa’nın başlangıçta 9’uncu Ordu Müfettişi daha sonra Heyet-i Temsiliye başkanı ve Müdafaa-ı Hukuk Dernekleri başkanı nihayetinde Türkiye Büyük Millet Meclisi başkanı ve aynı zamanda

*Dr. Öğr. Gör., Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, ackusmez1@gmail.com

TBMM Orduları Başkomutanı olarak verdiği kararlar ve uygulamalarında görülmekte ve böylece askerî gücü bir strateji vasıtası olarak kullanabilme yeteneğini izah etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Arşivi, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, Türk İstiklal Harbi'nde görev almış komutanların hatıra eserleri, Yunanlı askerlerin hatıra eserleri ve dönemin Türk Ordusu'nda kullanılan askerî doktrinel eserleri ile konuya ait diğer eser ve makalelerden faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Millî Mücadele, Kongreler Süreci, Heyet-i Temsiliye, Askerî Strateji, Askerî Doktrin ve Talimnameler.

**THE STATUS OF ARMY CORPS WITHIN THE PROCESS OF
CONGRESSES AND EFFECTS OF ARMY CORPS ON
DETERMINING THE MILITARY STRATEGY OF NATIONAL
STRUGGLE**

ABSTRACT

The purpose of this article is to establish the attitude and support of army corps that had remained in Anatolia to the National Struggle that was started against the invasions commencing after the Mudros Armistice and find out how this support was formed with the leadership of Mustafa Kemal Pasha through the Representative Committee in the process of Congresses and how the strategy of the struggle was implemented based on the army corps.

For this study, archives, works and articles on the subject and military works of the period were scanned using an explanatory and giving weight to basic characteristics will be used so as to cover the years 1919 and 1920, and formation of the military strategy within the general strategy of the National Struggle and the stages that the National Struggle had passed through, importance of army corps, which constituted the basic organizational elements of the Turkish Army in that period and ideas and suggestions of the corps commanders will be examined based on the doctrinal essentials of the period.

Presence of a military force is mandatory to implement a mass struggle. Likewise, while the presence and will of the nation had been determined as the first provision as the social force in the process of congresses, preservation, ensuring the participation of the army in the national struggle, to resist against invasion and most important of all, to conduct the army from one center the army were necessary as a second and mandatory provision to keep the social force standing on its feet and to support it. All these issues are reflected in the decisions and implementations of Mustafa Kemal Pasha as the Inspector of the 9th Army and then as the Chairman of the Representative Committee and Chairman of the Union for the Defense of Law, and finally as the President of Turkish Grand Assembly (TBMM) and also as the Chief Commander of the TBMM Armies, which explain his capabilities of using the military power as a tool of strategy.

Archive of the Presidency of the Republic of Turkey, Department of State Archives, Archive of the Department of Military History and Strategic

Studies, memoirs of commanders who had been on duty in the Turkish War of Independence, memoirs of Greek soldiers and works related to strategies used in the Turkish Army of the period will be made use of together with other works and article on the subject.

Keywords: National Struggle, Process of Congresses, Representative Committee, Military Strategy, Military Doctrine and Manuals.

GİRİŞ

Birinci Dünya Harbi'nin İttifak grubundan, Bulgaristan'ın 15 Eylül 1918'de İtilaf orduları karşısında yenilerek 26 Eylül 1918'de tek taraflı mütareke talebinde bulunması; İttifakın en güçlü üyesi Almanya'nın Batı cephesinde kesin sonuçlu bir galibiyet alamaması ve güneyden İtilaf orduları tarafından kuşatılma tehlikesi karşısında kalması ile 28 Eylül 1918'de generallerinin ortak görüşü ile mütareke görüşmelerine başlama kararı vermesi; Avusturya-Macaristan'ın da Bulgar cephesinin çökmesi ile birlikte Almanya'nın artık harbi kazanamayacağı düşüncesinden hareketle 5 Ekim 1918'de mütareke talebinde bulunarak harpten çekildiğini bildirmesi, Osmanlı Devleti için de harbin sonuna gelindiğini göstermiştir.¹ Bununla birlikte, harbin dört yıllık süresince muharebe etkinliğini önemli ölçüde kaybetmeyen Osmanlı ordusu, Avrupa kıtası dışında çok sayıda ve geniş cephelerde muharebe ederken kendi cepheleri dışında, Batı cephesinde müttefik ordularını takviye etmiş, Güney cephesinde kısmi çekilmeler ile savunma harekâtına devam ederken Doğu cephesinde ise taarruz harekâtını sürdürmüştür. Bu haliyle 1918 Eylül ayında dahi cephelerdeki muharip kuvvetinin büyük bir bölümü, muharebe durumundadır. Osmanlı ordusu için harbin son dönemi, Almanların Batı cephesinde bir sonuç alamaması ve Bulgaristan'ın harpten çekilmesi ile Almanya ile olan irtibatının kesilerek harbin dengesinin müttefikler aleyhine bozulması sonucu başlangıçta öncelikli bir tehdit olmamasına rağmen Batı cephesinin önemini artırmış ve öncelikli bir hedef haline gelen İstanbul ve Boğazlar, bir tehdit bölgesi olmuştur. Nitekim İstanbul'un işgali ve Boğazlar bölgesinin hâkimiyeti için kuvvetli bir İngiliz donanmasının beklediği Meriç Nehri bölgesindeki İtilaf Ordusu'nun varlığı, Osmanlı Devleti'nin 5 Ekim 1918'de mütareke için talepte bulunmasında² öncelikli bir sebeptir.

Harbin genel prensipleri arasında nihai hedef, taraflar için ya hasmın silahlı kuvvetlerini muharebe dışı bırakmak ya da savaşın siyasi hedefleri arasında yer alan komuta merkezleri ve/veya yönetim merkezlerini ele geçirmektir. Bu kapsamda Osmanlı Devleti, harp süresince toprak kayıplarına uğrasa da muharip gücünü yitirmemiş, ancak devletin merkez bölgesinin ikinci kez işgal tehdidi altına girmesi ve müttefiki olan diğer devletlerin de artık savaşma azim ve iradesini yitirmesi üzerine harpten çekilmek zorunda kalmıştır. Diğer

¹ **Türk İstiklâl Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, C I, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Ankara, 1962, s. 23-25.

² **Türk İstiklâl Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, C I, s. 28.

bir ifade ile harbin sonunda Osmanlı Devleti'nin elinde henüz muharebe yeteneğini kaybetmemiş kuvvetleri mevcuttur.

Birinci Dünya Harbi'ne 38 (otuz sekiz) tümenle katılan Osmanlı ordusu, 1916 Eylül ayında 54 (elli dört) tümen, daha sonra 61 (altmış bir) tümen, 1918 Mart ayında ise 44 (kırk dört) tümenlik bir muharebe gücüne sahiptir.³ Harbin sonunda Osmanlı Başkomutanlık Vekâleti'ne doğrudan bağlı sekiz ayrı ordu ile birlikte Medine, Asir, Hudeyde ve Sana'da birer tümen bulunmaktadır: İstanbul'da 3. Ordu, Gelibolu'da 5. Ordu, İzmir'de 8. Ordu, Adana'da 2. Ordu, Raco'da 7. Ordu, Musul'da 6. Ordu, Kars'ta 9. Ordu ve Bakü'de Kafkas İslam Ordusu olmak üzere toplam 28 (yirmi sekiz) tümenlik bir kuvvet mevcuttur. Hicaz ve Yemen'de bulunan dört tümen ile birlikte Osmanlı ordusu, mütareke öncesinde muharebe gücü olarak 32 (otuz iki) tümene sahiptir.⁴ Bu durum, 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşmasını imzalayan Osmanlı Devleti için Birinci Dünya Harbi'ni sonlandırmakla birlikte işgali ve ilhaki kolaylaştıran haksız şartları nedeniyle başlayacak olan yeni bir mücadelenin temelini teşkil edecektir.

İTİLÂF DEVLETLERİ'NİN BELİRLEDİĞİ MÜTAREKE STRATEJİSİNE GÖRE OSMANLI ORDUSU'NUN DURUMU

Osmanlı Devleti, 5 Ekim 1918'den itibaren mütareke teklifinde bulunmasına rağmen Başkomutanlık Vekili, Harbiye Nazırı ve aynı zamanda Erkan-ı Harbiye-yi Umumiye Reisi olan Enver Paşa'nın ordulara gönderdiği son talimatında; mütarekeden açıkça bahsetmeyerek mütarekenin yapılmasına kadar orduların mevcut durumunun korunması ve vatanın bir karış toprağının terk edilmemesi gerektiği bildirilmiştir.⁵ Mütareke sürecinin başlarında ordulara gönderilen bu talimatın her ne kadar müttefik grubunun dağıldığı bir dönemde olsa da bir bakıma ordunun savaşma azim ve iradesinin devam ettirilmesi ve tüm cephelerde bir oldubitti karşısında dikkatli olunarak savunma düzenine geçilmesi yönünde bir iradenin mevcut olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. 14 Ekim 1918'de yeni Sadrazam ve Harbiye Nazırı olan Ahmet İzzet Paşa da 19 Ekim 1918'de Meclis-i Mebusan'da yayımladığı bir beyanname ile milletin şeref ve haysiyetine uygun bir barışın yapılmasından yanadır. Ayrıca İstanbul Hükûmeti'nin, mütareke için hazırladığı ve görüşmelerde

³ Zekeriya Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001, s. 22-24.

⁴ *Türk İstiklâl Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, C I, (Kroki-2), s. 48.

⁵ *Türk İstiklâl Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, C I, s. 28.

dikkate alınmasını isteyerek heyete verdiği talimatın ordu ile ilgili bölümünde ise; Alman ve Avusturyalı askerlerin ülkelerine gideceği, terhislerin olabileceği ancak asayişin sağlanması için barış dönemindeki asker miktarının azaltılmaması gerektiği belirtilmiştir.⁶

Mütareke öncesi yapılan bu faaliyetlerin ordunun barış durumuna geçeceği, sadece seferberlik gereği artmış olan mevcutlarının terhis edileceği ve harbin sonunda buldukları konumu muhafaza edeceği düşüncesinin hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Fakat 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'nin orduyu ilgilendiren maddeleri, arzu edilenin tam tersi yönde gerçekleşmiş ve yirmi beş maddelik mütareke hükümlerinden on iki maddesi⁷ doğrudan ve dolaylı olarak ordunun gücünün azaltılması yönünde belirlenmiştir.

Söz konusu bu maddeler bir bütün olarak incelendiğinde tamamının ortak yanı; askerini terhisini, silah-teçhizat ve mühimmatının ise teslimini öngörmesidir. Böylelikle ordunun yeniden harp etme iradesinin kırılması hatta savunma imkân ve kabiliyetinin dahi ortadan kaldırılmak istendiği çok açıktır. Çünkü mütarekenin 7. maddesi olan İtilaf devletlerinin emniyetlerini tehdit edecek bir durum karşısında herhangi bir stratejik bölgenin işgali durumunda, karşı koyacak veya savunacak bir kuvvetin olmamasının istendiği ve bu yönde İtilafın bir askerî strateji oluşturduğu görülmektedir. Nitekim Paris'te başlayacak olan barış görüşmeleri sonuna kadar bu stratejinin yürürlüğe konulmasında ya doğrudan İngiltere tarafından ya da İngiliz politikalarını uygulayan İstanbul Hükûmeti tarafından devamlı bir ısrar mevcuttur. Uygulanmak istenen Mütareke stratejisinin esası temas hattında bulunan Osmanlı birliklerini personeli, silah-teçhizat ve mühimmatı ile birlikte olabildiğince teslim almak ve bu faaliyetle birlikte Osmanlı Hükûmeti vasıtasıyla birliklerin emir

⁶ **Türk İstiklâl Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, C I, s. 29.

⁷ 1. madde, Boğazların ve istihkâmların işgalini; 5. madde, sınırların korunması ve asayişin temini dışındaki asker kuvvetinin terhisi ile kalacak kuvvet miktarının İtilaf yetkililerinin Osmanlı Devleti ile yapacakları görüşme ile belirleneceği; 6. madde, Osmanlı karasularındaki kuvvetin küçük birlikler hariç olmak üzere teslimi; 8. madde, terhis işlemlerinde İtilaf yetkililerinin görüşlerine başvurulacağı; 11. madde, İran kuzey batısındaki ve Kafkaslardaki Osmanlı kuvvetlerinin harp öncesi sınırlara dönmesi; 13. madde, askerî malzemelerin tahrip edilmemesi; 15. madde, Kafkaslardaki yönetimin İtilaf memurlarına devredilmesi; Hicaz, Asir, Yemen, Suriye ve Irak'ta bulunan Osmanlı kuvvetlerinin İtilaf birliklerine teslimi; 17. madde, Trablus ve Bingazi'deki Osmanlı subaylarının İtilaf kıtaatına teslimi; 20. madde, beşinci maddedeki hususlar dışındaki bütün Osmanlı kuvvetlerine ait silah, teçhizat ve mühimmatın nakliyesinin talimatının ayrıca verileceği; 22. madde, Osmanlı harp esirlerinin tutulmasına devam edileceği yönündedir. **Türk İstiklâl Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, C I, s. 41-44.

komutasını, istekleri doğrultusunda Harbiye Nezaretine uygulatmaktadır. Bu mütareke stratejisinin hareket noktası, mütarekenin 7. maddesidir.

Mütareke imzalandığında Osmanlı ordusunun Güney cephesinin Suriye tarafında Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın sevk ve idaresinde olan 2. ve 7.Ordu Komutanlıklarından müteşekkil, Raco'da konuşlu Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı ile Irak tarafında Ali İhsan (Sabis) Paşa sevk ve idaresinde Musul'da konuşlu 6.Ordu Komutanlığı; Doğu cephesinde, Nuri (Killigil) Paşa sevk ve idaresinde Bakü'de konuşlu Kafkas İslam Ordusu Komutanlığı ile Yakup Şevki (Subaşı) Paşa sevk ve idaresinde Kars'ta konuşlu 9.Ordu Komutanlığı; Batı cephesinde Cevat (Çobanlı) Paşa sevk ve idaresinde İzmir'de konuşlu 8.Ordu Komutanlığı; Esat (Bülkat) Paşa sevk ve idaresinde İstanbul'da konuşlu 3.Ordu Komutanlığı ile Mahmut Kamil Paşa sevk ve idaresinde Gelibolu'da konuşlu 5.Ordu Komutanlığı bulunmaktadır. Harbin son dönemine ait yapılan bu teşkilatlanma, Osmanlı Devleti'nin yeni bir harekât planlamasına duyduğu ihtiyaçtan kaynaklanmıştır. Batı cephesinde İtilaf tehdidinin giderek artması nedeniyle Batı Anadolu, Boğazlar ve Trakya'da duyulan kuvvet ihtiyacının; Doğu cephesinde her ne kadar Bakü sonrası İran'a bir harekât düşünülse de Kafkaslar dâhil Bakü'ye kadar bölgenin kontrol altına alınması üzerine maksadın büyük ölçüde gerçekleşmesi nedeniyle bu cepheden yapılacak kuvvet tasarrufu ile elde edilecek kuvvetler ile karşılanmasına yöneliktir. Nitekim 3.Ordu'nun İstanbul'a getirilmesi, 5.Ordu'nun takviye edilmesi bu düşüncenin sonucudur. Aynı zamanda en hassas bölge olan Güney cephesinde ise İtilaf kuvvetlerine kesin sonuçlu bir etki sağlamak için Yıldırım Orduları Grubu'nun kurulması ve burada yapılan yeni bir teşkilatlanma sonucu yıpranmış olan 8.Ordu'nun İzmir'de konuşlandırılmasındaki amaç da bu yöndedir. Fakat harbin sonuna doğru yapılan bu "harekât değerlendirmesi" mütarekenin imzalanması ile birlikte uygulamaya geçme fırsatı bulamamıştır. Başta İngiltere olmak üzere İtilaf devletleri, Osmanlı kuvvetleri üzerinde uygulamak istedikleri ve 7. maddeye dayandırdıkları askerî stratejiyi, Mondros Mütarekesi'nde belirtilen ve orduyu ilgilendiren diğer hükümler çerçevesinde yürürlüğe koymaya başlayacaktır. Buna göre her bir ordu bölgesinde mütarekenin uygulama esasları özellikle Boğazlar, Kafkaslar, Suriye ve Irak bölgelerinde İngiliz subay ve siyasi temsilcileri vasıtasıyla yapılmak istenmiştir. Aynı durum Trakya bölgesinde Fransızlar tarafından uygulanmış ancak başlangıçta Anadolu'nun batısında doğrudan bir İngiliz işgal uygulaması olmasa da

ilerleyen dönemde bu iş Yunanlara devredilmiş, Anadolu'nun güneyinde ise İtalyanlar işgali gerçekleştirmiştir.

9.Ordu Komutanlığı bölgesinde; Osmanlı Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti'nin 21 Ekim 1918 ve Harbiye Nezareti'nin 27 Ekim 1918 tarihli emri ile İran, Azerbaycan ve Kafkasya'da ele geçirilen yerlerin boşaltılması istenmiş ve bu görevin 9.Ordu tarafından Yakup Şevki Paşa'nın sorumluluğunda olacağı belirtilmiştir. Yakup Şevki Paşa, Harbiye Nezareti'nin de desteği ile İngilizlerin ısrarına rağmen mütareke hükümlerinin uygulanmasını, askerin ihtiyacı olan ikmal maddelerinin taşınması için nakil vasıtaları gerekli olduğunu ileri sürerek olabildiğince ağırdan almış, ikmal maddeleri ile silah-teçhizatın büyük bir bölümünün⁸ teslim edilmeyerek bölgenin boşaltılmasında ve malzemelerin teslimatında gecikmelere neden olduğu ve halkı silahlandırdığı⁹ gerekçesi ile İngilizler tarafından tutuklanan tümen komutanları¹⁰ olsa da Erzurum'a naklini sağlamayı başarmıştır.¹¹

6.Ordu Komutanlığı bölgesinde; İngilizlerin asıl amacı, Osmanlı idaresi altında bulunan Musul şehri ile birlikte Musul Vilayeti'nin büyük bir bölümünü, Fransa ile aralarındaki anlaşma gereği işgal etmektir. Bu maksatla Musul'un boşaltılmasını ve kuvvetlerinin teslim edilmesini isteyen İngilizler, Ali İhsan Paşa'nın oyalamasına¹² rağmen birlikler, ağırlıkları ile Diyarbakır bölgesine çekilerek yeniden konuşlanabilmiştir. Böylece İngilizlerin tehdit ve baskılarına ve Musul'un elden çıkmasına rağmen birliklerde, herhangi bir dağılmaya meydan verilmeyerek silah ve mühimmatın büyük bir bölümünün muhafazası sağlanmıştır. Fakat Osmanlı Harbiye Nezareti, İngiliz istekleri karşısında duramayarak 9 Şubat 1919'da, 6.Ordu'yu kaldırmış, yerine 13.Kolordu'yu kurarak¹³ Ali İhsan Paşa'yı da İstanbul'a çağırmıştır.

⁸ Selçuk Ural, **Mondros Mütarekesi ve Doğu Vilayetleri**, IQ Yayınları, İstanbul, 2008, s. 160.

⁹ S. Ural, **Mondros Mütarekesi ve Doğu Vilayetleri**, s. 177.

¹⁰ Mehmet Okur, "Mütareke Sonrası İngilizlerin Türk Ordu Kumandanlarını Sindirmeye Yönelik Bir Uygulaması: Ali Rifat ve Mürsel Beylerin Tutuklanmaları" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, S 61, C XXI, Ankara, 2005, s. 3-7. İngilizler, 12. Tümen Komutanı Albay Ali Rifat'ı Ocak 1919'da; 5. Kafkas Tümen Komutanı Mürsel Bey'i de Batum'da asayişini temin etmediği gerekçesi ile 23 Şubat 1919'da tutuklamış, Yakup Şevki Paşa'nın İstanbul Hükümeti'ne uyarıları bir netice vermemiştir.

¹¹ **TİH, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, C I, s. 152-168.

¹² **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD)**, S 28, Vesika Nu.: 717.

¹³ Selçuk Ural, "6. Ordu'nun 13. Kolorduya Dönüştürülmesi ve Ortaya Çıkan Sorunlar", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, S 59, C XX, Ankara, 2004, s. 13-14.

Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı bölgesinde; mütareke hükümleri 2. ve 7.Ordu bölgesi olmak üzere iki bölgede uygulanmıştır. İtilaf Devletleri'nin Mütareke hükümlerine aykırı teşebbüsleri güneyde İskenderun'un işgali ile başlamıştır. 3 Kasım 1918'de İskenderun Limanı'na gelen ve kıyıdaki torpilleri tarayacağını belirten Fransız gemisine izin verilmesine rağmen¹⁴ İskenderun'a asker çıkarılması isteği kabul edilmemiştir.¹⁵ Ancak aynı gün Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye Riyaseti tarafından Yıldırım Orduları Grup Kumandanlığına; “*şehre ısrar ve zorla girmeye kalkışlırlarsa kesinlikle ateş edilmeyerek şehre girmelerine izin verilmesi ve protesto edilmesi*” yönünde talimat verilmiştir.¹⁶ 5 Kasım 1918'de Yıldırım Orduları Grup Komutanlığına verilen diğer bir emir ile de “*İngilizlerin Halep civarındaki ordularını beslemek için İskenderun-Halep yolu ile İskenderun Limanı'ndan faydalanılmasına izin verilmesi*”¹⁷ belirtilmiştir. Halep kuzeyinde bulunan birlikleri tehlikeye sokan bu durum, birlikler, konuş değiştirene kadar İskenderun'un elde bulundurulması zorunlu kılmaktadır. Mustafa Kemal Paşa, İngilizlerin orduyu kuzeyden çevirerek zor durumda bırakacağını anladığından, 5 Kasım 1918'de 7.Ordu, 3.Kolordu ve 41.Tümen Komutanlıklarına verdiği emirle, 20.Kolordu'nun emniyet için zayıf bir ileri karakol kuvveti¹⁸ bırakarak gece yürüyüşü ile İslâhiye'ye gelmesini sağlamış, böylelikle 20.Kolordu'nun geriye intikali tamamlanana kadar 3.Kolordu tarafından İngilizlerin İskenderun'a asker çıkarması engellenmiş ve 7.Ordu karargâhının Adana'ya taşınması gerçekleştirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, 9 Kasım 1918'de Erkân-ı Harbiye Umûmîye Riyaseti'ne gönderdiği raporla da “*İskenderun'un işgal edildiğini, 41.Tümen'in Payas ve kuzeyine alındığını Antakya'da bırakılan bir bölük kadar kuvvetin de 24.Tümen'e katıldığını*” bildirmiştir.¹⁹ Mustafa Kemal Paşa, belirttiği hususların dikkate alınmaması üzerine İtilaf Devletlerinin stratejisini ve aldığı tedbirleri ayrıca Başkomutanlık Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye Riyaseti'ne ileterek Mütareke hükümlerini tatbik etmeyeceğini bildirmiş ancak ordunun muhafazası ve Türk topraklarının korunması için bir ordu komutanı olarak gösterdiği gayret karşılıksız kalmıştır.

¹⁴ HTVD, S 28, Vesika Nu.: 716.

¹⁵ HTVD, S 28, Vesika Nu.: 720.

¹⁶ HTVD, S 28, Vesika Nu.: 721.

¹⁷ HTVD, S 28, Vesika Nu.: 740.

¹⁸ **Hidemât-ı Seferiye Nizâmnâmesi**, (Alman Seferiye Nizamnamesinden tercümedir.) Kütüphane-yi Askeriye, İstanbul, 1325, s. 73. “*Akamet halinde bulunan kıt'aatı askeriye ileri karakollarla kendi emniyetlerini istihsal ederler.*” Madde: 199.

¹⁹ **TİH, Mondros Mütarekesi ve Tatbikati**, C I, s. 62-65.

Bunun üzerine Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı karargâhı ile 2.Ordu Karargâhı'nın kaldırıldığı 4 Kasım 1918'de bildirilmesine rağmen bu emir daha birliklere tebliğ olmadan 7 Kasım 1918'de yayımlanan diğer bir emirle, Yıldırım Orduları Grup Kumandanlığı ile 7.Ordu Komutanlığı karargâhı kaldırılmış ve Mustafa Kemal Paşa Harbiye Nezareti emrine alınmıştır.²⁰ Konu ile ilgili İrade-i Seniyye²¹ 10 Kasım 1918'de tebliğ olunmuş ve aynı gün Mustafa Kemal Paşa, Adana'dan trenle İstanbul'a hareket etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu uğraşları neticesinde Yıldırım Orduları Grubu birlikleri ayakta kalmış; aynı zamanda, bölgenin halk teşkilatlanması da²² sağlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın, bölgeden ayrılması ile bölgedeki tüm birliklerin sevk ve idaresi Nihat Paşa'ya geçmiştir.²³

Aynı kararlılıkla çalışan Nihat Paşa da, İtilaf kuvvetlerinin Payas-Kilis hattını geçmeleri halinde silahla karşılık vereceğini bildirmiş, boşaltma ve çekilmenin mümkün olduğu kadar geciktirilmesi maksadıyla 23-24 Kasım 1918'de Katma'da İngiliz Ordu Komutanına “*boşaltma süresinin 26 Aralık 1918'e kadar uzatılmasını, Ordunun elinde ağır silahların tamamının Filistin'de kaybedildiğini ve ağır silah olmadığını, bir tümenin kadro halinde bir tümenin de Adana'da asayışı sağlamak için kalmasının sağlanmasını*” teklif etmişse de boşaltma süresi hariç, tekliflerinin hiçbirini kabul edilmediği gibi İngiltere'nin yeniden savaşa girişmekten tereddüt etmeyeceği yönünde verilen nota gereği, 23 Kasım 1918'de Sadrazam Tevfik Paşa'nın Başkanlığında Osmanlı Meclisi'nde “*Adana havalisinin Pozantı'ya kadar askerden boşaltılmasının zaruri olarak kabul edildiği ve başka bir teşebbüste bulunulmasına imkân olmadığı*” şeklinde karara varılmış ve aynı gün karar yayımlanmıştır. Böylece Adana Vilayeti ile Amanos Dağları doğusundaki bölgede ordu birliklerinin çekileceği kesinleşmiştir. Diğer taraftan Nihat Paşa, ordunun gücünü muhafaza etmek maksadıyla Jandarmanın ordu kaynakları ile artırılmasına çalışmış ve çekilme uygulanmadan önce 12.Kolordu ve 24.Tümen'in süvari erlerini asayışı korumak için Ceyhan ve İslâhiye Jandarma Süvari Alaylarına dâhil ederek Adana Vilayeti emrine vermiştir. Ayrıca Jandarmanın

²⁰ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Arşivi, (CDA), BEO., Kutu: 4541, Gömlek: 340546, Sıra: 0.

²¹ HTVD, S 29, Vesika Nu.: 756.

²² Asker Yönüyle Atatürk, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Atatürk Serisi Yayınları, Seri Nu.: 14, GATA Basımevi, Ankara, 1981, s.54.

²³ ATASE Arşivi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, (ATASE), İstiklal Harbi Koleksiyonu, (İSH), İSH., Kutu: 4, Gömlek: 36.

kuvvetlendirilmesi için vilayet emrine 1.200 piyade erini vererek Toros'un kuzeyine geçecek birliklerde, ağırlıkları idare edecek kadar er bırakılmak suretiyle terhis edilmemelerini sağlamıştır.²⁴

7. Ordu'nun kaldırılması ile birlikte bu orduya ait 3. Kolordu Komutanlığı da Sivas'a sevk edilmiş ve intikalini 14 Aralık 1918'de tamamlamıştır. 20. Kolordu ise 2. Ordu'ya bağlanmış, 2. Ordu'ya bağlı 15. Kolordu da kuruluşundan çıkartılarak Erzurum'a intikal ettirilmiştir. Ayrıca bu kolorduya bağlı 44. Tümen kaldırılmış, 41. Tümen ise 12. Kolordu'ya bağlanmıştır. Böylece 2. Ordu'nun Kasım 1918 ortalarında mevcudu azalmış ve iki kolordu halinde muharip gücü beş tümen olmuştur. Bu haliyle, 23 Kasım 1918'de Harbiye Nezareti'nin verdiği çekilme talimatı gereği Toroslar'ın kuzeyine çekilerek, 26 Aralık 1918'de Pozanti'ya kadar bütün Adana Vilayetini boşaltmıştır. 15 Aralık 1918'de Harbiye Nezareti 2. Ordu'yu da lağvederek Nihat Paşa'yı Adana Vali Vekilliği'ne atamıştır. Ordunun kuruluşunda bulunan 12. ve 20. Kolordu ise geçici olarak Harbiye Nezareti'ne bağlanmıştır.²⁵

8. Ordu Komutanlığı bölgesinde; birlikler, diğer ordu komutanlıkların aksine miktar ve nitelik olarak etkili bir durumda değildir. Suriye Cephesi'nde iken dağılan 8. Ordu, Ekim 1918'de ismen ve sadece bir karargâh olarak İzmir'e taşınmıştır. Batı Anadolu'da, Anadolu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi Mütarekeden hemen sonra İtilaf Devletleri tarafından asker sevk etmek suretiyle yapılan bir işgal olmamasına rağmen 4 Kasım 1918'de bir İngiliz gemisinin İzmir Limanı'na gelmesi, İzmir'de bulunan yerli Rumların Yunanistan lehine gösteri yapması ile bölgede bozulan asayiş 5 Kasım 1918'de İstanbul'a bildiren 8. Ordu Komutan Vekili Nurettin Paşa, olayları kısa sürede yatıştırmış ve şehirdeki asayiş temin ederek yabancı müdahalesine karşı gerekli tedbirleri almıştır. Ancak Harbiye Nezareti'nin 13 Kasım 1918'de 8. Ordu Komutanlığı ve 21. Kolordu Komutanlığını kaldırması üzerine Harbiye Nezareti'ne bağlı olmak üzere İzmir bölgesinde sadece iki tümenli²⁶ 17. Kolordu Komutanlığı kalmıştır. İtilaf Devletlerinin İzmir'de bulunan siyasi ve askeri temsilcileri vasıtasıyla yerli Rum halkın, İzmir'de asayiş bozmaya yönelik artan faaliyetleri sonucu, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi Fevzi Paşa, Yunanlıların askeri faaliyetlerini göz önünde bulundurarak İzmir'e bir

²⁴ TİH, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, C I, s. 68-71.

²⁵ TİH, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, C I, s. 71-78.

²⁶ TSK Tarihi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Dönemi, (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923), C IV - 1. Kısım, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1984, s. 83.

çıkarmanın muhtemel olduğu ve ordunun bu bölgede yetersizliğine dair hazırladığı raporu, Meclis-i Vükela'da görüşülememiştir. Nitekim İstanbul Hükümeti'nin duyarsızlığı sonucunda, 15 Mayıs 1919'da İzmir, İtilaf Devletleri'nin kışkırtmaları sonucu²⁷ Yunanlılar tarafından işgal edilecektir.²⁸

3. ve 5. Ordu Komutanlığı bölgesinde ise mütarekeden bir gün sonra Çanakkale Boğazı'nda görevli Alman askerlerinin ayrılması ile Çanakkale Boğaz Komutanlığı kaldırılmış ve Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı adında yeni bir birlik kurularak doğrudan Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti'ne bağlanmıştır. Diğer taraftan boğazın her iki tarafına yerleşmiş olan 5.Ordu da Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti'nden aldığı emir ile Gelibolu Yarımadasındaki 49. ve 60.Tümenlerini Gelibolu bölgesinde; Anadolu yakasındaki 61.Tümeni ise Gönen ve Biga bölgelerine gönderilme kararını vermiştir. 9 Kasım 1918'den itibaren İngilizlerin, Çanakkale Boğazı'nı işgale başlamasıyla Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı personeli de Çanakkale'yi terk etmiş ve 5. Ordu'nun 49. ve 55. Tümenleri, kuzeye çekilerek Trakya bölgesine geçmiştir. 3. Ordu bölgesinde ise Karadeniz Boğazı'ndaki Alman askerlerinin ayrılması ile Boğazlar Umum Komutanlığı kaldırılmış ve Karadeniz Müstahkem Mevkii Komutanlığı doğrudan Umumi Karargâha bağlanarak 1. ve 25.Kolordular dört tümenli olarak yeniden konuşlanmıştır. 10 Kasım 1918'de de Fransız birlikleri 3.Ordu sorumluluğundaki olan Uzunköprü'yü işgal ederek Trakya'ya girmiştir.²⁹

İşgaller devam ederken Harbiye Nezareti, Mondros Mütarekesi'nin 5.Maddesi'nde belirtilen; "hudutların korunması ve genel asayişin temini için gerekli görülecek askerî kuvvetlerden başka geri kalan miktarın terhis edilmesi ve kalanların miktar ve durumunun ise İtilaf Hükümetleri ile görüşülerek tespit edilmesi" maddesi gereği, 1919 yılı başlarında Osmanlı Ordusu'nun konuş ve kuruluş durumu ile personel ve silah-mühimmat miktarları üzerinde başlattığı çalışmaları az mevcutlu ve geniş çerçevede birlikler teşkil etmek şeklinde belirlemiştir.³⁰

²⁷ Alexander Anastasius Pallis, **Yunanlıların Anadolu Macerası, (1915-1922)**, Çev.: Orhan Azizoğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 38.

²⁸ **TİH, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, C I, s. 129-140.

²⁹ **TİH, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, C I, s. 107-120.

³⁰ Celal Erikan, **Kurtuluş Savaşı Tarihi**, Haz.: Rıdvan Akın, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2008, s.25. İleride imkân olursa birliklerdeki personel sayısı kolayca yükseltilebilecektir. Konu ile ilgili yazışmalar 19 Mayıs 1920'ye kadar sürse de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'da çalışmaya başlaması ile önemini yitirmiştir.

Bu maksatla Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye Riyaseti, 2 Ocak 1919 tarihinde General Wilson'a gönderdiği bir yazıda; orduyu, 9 Kolordu ve 20 Tümen olarak yeniden teşkilatlandıracağını bildirmiştir. Bu yazıda elde kalacak kolorduların tümen, alay, tabur ve bölük miktarları belirtilmemiş ve bu suretle kolordu ile tümen kadroları muhafaza edilmiştir. Osmanlı Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye Riyaseti'nin Hükûmetten ayrı bu gayreti, İstiklâl Harbi'nde Millî Ordu'nun teşkil ve teçhiz edilmesinde büyük fayda sağlayacaktır. Böylelikle Osmanlı Ordusu'nun Mütareke konuş ve kuruluşu; 9.000 kişi olarak belirlenen jandarma kuvvetine ilave olarak asayişin temini ve hudutların korunmasında jandarmaya destek olması esasına dayalı bir tertiplenme olmuştur.³¹

Bu konuş durumuna göre ordunun kuruluş ve kadrosu da Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye Riyaseti tarafından 21 Ocak 1919'da yapılan bir çalışma ile yeniden hesaplanarak İtilaf temsilcilerine verilmiştir. Buna göre, toplam 20 tümen için piyade eri miktarı 30.800; kolordu karargâh erleri ile birlikte 40.800 kişi olacaktır. 27 Ocak 1919'da General Milne'ye teklif edilen bu tasarıda 40.800 olan er miktarına³² kabul olunarak sadece top ve makineli tüfek

³¹ **TİH, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, C I, s. 175-180. 1. Kolordu Komutanlığı, karargâhı Edirne'de olmak üzere bağlı birliklerinden 49. Tümen, Kırklareli ve Edirne Vilayeti kuzey bölgesinin emniyetini alacak ve Bulgaristan'a karşı hudut güvenliğini sağlayacak; 60. Tümen, Şarköy, Keşan ve Malkara bölgesinde asayiş sağlayacak ve Yunanistan'a karşı batı hududunun güvenliğini alacaktır. 25. Kolordu Komutanlığı, karargâhı İstanbul'da olmak üzere bağlı birliklerinden 10. Kafkas Tümeni İstanbul bölgesinde, 1. Tümen Kocaeli bölgesindedir. 14. Kolordu Komutanlığı, karargâhı Tekirdağ'da olmak üzere bağlı birliklerinden 55. Tümen Tekirdağ bölgesinde, 61. Tümen Bandırma ve Balıkesir bölgesindedir. 17. Kolordu Komutanlığı, karargâhı İzmir'de olmak üzere bağlı birliklerinden 56. Tümen İzmir, Manisa ve Menemen bölgesinde, 57. Tümen Aydın ve Antalya bölgesindedir. 20. Kolordu Komutanlığı, karargâhı Ankara'da olmak üzere bağlı birliklerinden 24. Tümen Ankara bölgesinde, 23. Tümen Afyon bölgesindedir. 12. Kolordu Komutanlığı, karargâhı Konya'da olmak üzere bağlı birliklerinden 11. Tümen Niğde bölgesinde, 41. Tümen Karaman bölgesindedir. 3. Kolordu Komutanlığı, karargâhı Sivas'ta olmak üzere bağlı birliklerinden 5. Kafkas Tümeni Amasya bölgesinde, 15. Tümen Samsun'dadır. 13. Kolordu Komutanlığı, karargâhı Diyarbakır olmak üzere bağlı birliklerinden 2. Tümen Silvan bölgesinde, 5. Tümen Mardin bölgesinde asayişin temin görevi yanında Arap çetelerine karşı güneyin emniyetini alacaktır. 15. Kolordu Komutanlığı, karargâhı Erzurum'da olmak üzere bağlı birliklerinden 3'üncü Kafkas Tümeni Erzincan bölgesinde, 9. Kafkas Tümeni Erzurum bölgesinde, 11. Kafkas Tümeni Van bölgesi ve İran hudut güvenliğinde, 12. Tümen ise Harput bölgesinde iç güvenlik ve asayişin temini amacıyla konuşlanmıştır.

³² İngiliz Yüksek Komiseri Amiral John Robeck, Osmanlı Hariciye Nezareti'ne yolladığı 26 Kasım 1918 tarih ve 5152 sayılı nota ile 1885, 1893, 1898 ve 1900 doğumluların 1 Aralık 1918 tarihine kadar terhislerinin tamamlanmış olmasını istemiş ancak işe ve taşıma güçlükleri nedeniyle terhis işlemlerinin belirtilen tarihlerde yapılmayacağı bildirilmesine rağmen, 22 Ocak 1919 tarihine kadar 10.000 subay ve 264.339 er terhis edilmiştir. Kalan 60.000'den fazla erin terhis işlemlerine ise devam edilerek Mart 1919 sonuna kadar toplam 337.615 er terhis edilmiştir. 1894 ve 1897 doğumlu erlerden 43.196 er de silâh altındadır. İtilaf Devletleri ile yapılan

miktارının indirilmesi istenmiştir. 29 Mayıs 1919'da kolordu ve bağlı birliklerine yayımlanan emirle uygulamaya geçilmiştir. Böylece doğuda 15. Kolordu'ya bağlı ve 17.860 mevcutlu dört tümen dışında Osmanlı Ordusu, personel ve silah mevcutları bakımından önemli ölçüde azalmıştır.³³

Ordunun terhis işlemlerinin yanı sıra Jandarmanın da terhisine başlanarak Umum Jandarma Kumandanı Ali Kemal Paşa'nın teklifleri ile 7.713 Jandarma erinin terhisi yapılmıştır.³⁴ Terhislerle birlikte ordunun elinde bulunan silah ve mühimmatın müsadere ve teslim işlemlerinde, depolara yığılan silahların millet malı olduğu ve korunması lazım geldiği, Harbiye Nezareti tarafından yayımlanan emirler ile hassasiyet gösterilmesi istenmiştir.³⁵

anlaşmaya göre ordunun mevcudunun 61.223 er olması gerekirken İngilizlerin kaçak ve celpleri geri bırakılanların askere alınmasına izin vermemesi nedeniyle Osmanlı Ordusu'ndaki er mevcudu Mart ve Nisan 1919'da 43.000 olmuştur. **TİH, Mondros Mütarekesi ve Tatbikati**, C I, s. 184-186. Erler gibi terhisleri yapılan ve türlü sıkıntılarla tahliye noktalarında bekleyen yedek subaylar da birlikleri kaldırılan subayların bir kısmı ile İstanbul'da toplanmış ve yeni atama beklerken aylıksız, parasız ve kendilerine yakışmayan işlerde çalışmışlardır. Celal Erikan, **Kurtuluş Savaşı Tarihi**, s. 27. "*Birlik Kuvveleri, Mütarekede saptanan kadroların da altında olup genellikle kolorduların Eylül 1919 personel kuvve özetleri şöyledir: 1. Kolordu, 3.993; 25. Kolordu, 5.964; 15. Kolordu, 12.701; 3. Kolordu, 4.398; 14. Kolordu, 2.893; 13. Kolordu, 4.508; 20. Kolordu, 3.396; 12. Kolordu, 5.290*" Toplam **43.143** tür. **TSK Tarihi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Dönemi, (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923)**, IV-1, s. 83.

³³ Ali Fuat Cebesoy, **Millî Mücadele Hatıraları**, Temel Yayınları, İstanbul, 2000, s. 74. "*...Garpdaki iki kolordumuz bizim gibi azimli bir yol tutmadıklarından birçok silah, cephane ve harp malzemesini galiplere kaptırmışlardı.*" şeklinde açıkladığı bu husus aslında 21. ve 17. Kolorduların gücünün olmadığını ifade etmektedir.

³⁴ Z. Türkmen, **Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması**, s. 78. Jandarma Komutanlıkları ve Vilayetlere yayımlanan bir emirle; "*...Jandarma kadrolarının ikmalî için eşirra ve zuafadan olmamak kaydıyla gönüllü jandarma kaydedilmesini ve terhisi gelmiş olup da göreve devam etmek isteyenlerin de kabul edilmesi*" belirtilmiştir.

³⁵ Z. Türkmen, **Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması**, s. 68. "*...Depolar muhteviyatının her an için elimizde kabil-i istimal ve istifade bir halde bulunurulması ve bir fişeginin dahi ziya'a uğratılmaması pek mühimdir. Depolar bu hususu temine ve Mutelifin ile vaziyet neticesi bizim için zararlı müşkülât çıkarmayacak bir tarzda hüsn-i idareye muktedir; icabında mesuliyeti deruhte etmek cesaretini gösterecek memurlar tayin buyrulması ricası ile takdim olunur.*" 15. Kolordu bölgesinde ise hükümetin ilgisiz kalmasına ve İngiliz baskısına rağmen, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi Cevat (Çobanlı) Paşa'nın desteği ve Kazım Karabekir Paşa'nın da gayretleri ile kadro fazlası silah ve sürgü kolları teslim edilmemiştir. Diğer taraftan İngilizler Mütarekede tümenlerin 1.500 tüfek kadrosu ile her tümen için kabul edilen 8 top ve 12 makineli tüfek esasını uygulayamamıştır. Buna karşılık Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti, her tümen için 3.200 tüfekli barış kadrosunda ısrar ederek top ve makineli tüfek miktarlarını kadroya bağlı kalınmaksızın muhafaza edebilmiştir. Buna göre silah kaybı çok olan 3, 12 ve 20'nci Kolordu tümenlerinde ortalama 12'şer makineli tüfek ve 8'er top olduğu halde yeni kurulan 55, 60 ve 61'inci Tümenler ile 15'inci Kolordu'nun tümenlerinde ise 50 ile 60'ar makineli tüfek ve 16 ile 24'er top mevcuttur. **TİH, Mondros Mütarekesi ve Tatbikati**, C I, s. 182-184.

Böylece Osmanlı ordusu sekiz kolorduya indirilmiş ve toplam yirmi tümen halinde tertiplenmiştir. 1918 Ekim ayı sonlarında, Mütarekenin imzasından önce Osmanlı Ordusu'nun mevcudu, muharip ve muharip olmayan unsurları ile birlikte 400.000'den fazla iken, mütareke sonrası yaklaşık olarak 43.000'ne düşmüştür. Buna rağmen kolordular, konuşlu oldukları bölgeler itibari ile bir bakıma Anadolu'nun giriş kapılarını tutmuş durumda ve üstün nitelikli, genç ve dört yıllık büyük bir harp tecrübesine sahip ordu komutanları ile emir-komuta etkinliğini devam ettirmektedir. Bu özelliğini iyi bilen İtilaf devletleri, belirledikleri ordunun kontrol altına alınması stratejisini, öncelikle ordunun terhis, silah-teçhizatın teslimi olarak uygulamaya geçirmiş ancak bu aşamada, ordu komutanları ve bağlı birlik komutanlarının gösterecekleri direnci hesaba katmamışlardır.³⁶

KONGRELER SÜRECİNDE KOLORDULAR İLE İRTİBATA GEÇİLMESİ VE ASKERÎ STRATEJİNİN BELİRLENMESİ

Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*'ta Millî Mücadele'nin genel stratejisini "*Türk ata yurduna ve Türkün istiklâline tecavüz edenler kimler olursa olsun bütün milletçe müsellehân mukabele ve onlarla mücadele eylemek icap ediyordu. Bu mühim kararın bütün icabat ve zaruriyatını ilk gününde izhar ve ifade etmek elbette musip olamazdı. Tatbikatı birtakım safhalara ayırmak ve vakayı ve hadisattan istifade ederek milletin hissiyat ve eskârını izhar eylemek ve kademe kademe yürüyerek hedefe vasil olmağa çalışmak lazım geliyordu. Nitekim öyle de olmuştur.*" diyerek açıklamıştır.³⁷ Bu genel stratejinin askerî yönü ise başlangıçta millette oluşturulacak direnişe ordunun desteğini sağlamak ve sonrasında tüm faaliyetleri ordunun kontrolünde yürütmek olacaktır. Bu maksadı ise "İlk iş olmak üzere bütün ordu ile temasa gelmek lazımdı." sözü ile belirtmiştir.³⁸

Buna göre, Millî Mücadele'nin askerî stratejisinin belirlenmesi ve uygulanmasında üç önemli dönem bulunur: İlki Mustafa Kemal Paşa'nın 9.Ordu Kıtaatı Müfettişi olarak Anadolu'ya geçtiği dönem; ikincisi, Erzurum Kongresi'nde Heyet-i Temsiliye Başkanı olarak geçen dönem; üçüncüsü ise Büyük Millet Meclisi Başkanı ve aynı zamanda Türk orduları Başkomutanı olarak Türk İstiklâl Harbi'nin sonuna kadar süren dönemdir. Buna göre ilk iki

³⁶ Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, I, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2004, s. 173-174.

³⁷ Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, C I, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s. 20.

³⁸ Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, C I, s. 22.

dönemi stratejinin belirlendiği ve uygulamaya geçildiği, son dönemi ise uygulandığı dönem olarak ifade etmek gerekir. Ancak bu stratejinin oluşumuna önemli ölçüde etki sağladığı değerlendirilen ve Birinci Dünya Harbi'nin son dönemine ait ilk atamasının yapıldığı 3 Temmuz 1917'de³⁹ ve ikinci kez atamasının yapıldığı 1 Eylül 1918'deki⁴⁰ 7.Ordu Komutanlığı görevi esnasında Osmanlı Harbiye Nezaretine göndermiş olduğu iki ayrı rapordaki görüşleridir. 20 Eylül 1919 tarihli ilk raporda;⁴¹ askerî stratejinin savunma ağırlıklı olmasını, bir tek erin son ana kadar muhafaza edilmesi gerektiğini belirterek Alman çıkarlarını düşünen General Falkenhayn'ın bunu yapmayacağını ve emir-komutanın tek elden kendisine verilmesini teklif etmiştir. 24 Eylül 1918 tarihli ikinci raporda⁴² ise Falkenhayn'ın cephe durumunu anlayamadığı ve Filistin'e taarruz etmekten daha önemli olanın savunma olduğunu ve "bir grup-iki ordu"nun da Sina gibi dar bir cepheye sığmayacağı ve savunma yapamayacağını belirterek emir-komutanın yine tek elden yapılmasını ve kendisine verilmesini teklif etmiştir. Bu iki rapor, yakın bir zamanda başlayacak Millî Mücadele'de, izlenecek yolun askerî esaslarını göstermesi bakımından önemlidir. Nitekim emir-komutanın tek elden ve bir Türk generali tarafından yapılmasında, ordunun taarruz gücünün olmadığı ancak savunma gücünün bulunduğu ve savunmanın da uzaktan olmaması gerektiği belirtilmiştir.

Mütareke imzalandığında da aynı görüşlerini muhafaza eden Mustafa Kemal Paşa, Yıldırım Orduları Grup Komutanı olarak kendisine mütareke hükümleri tebliğ edildiğinde Harbiye Nezareti'ne, mütarekenin sorumluluk sahası itibariyle nasıl uygulanacağını⁴³ sormuş ve nasıl uygulanması gerektiğine⁴⁴ dair görüşlerini de yaptığı bir teklifle açıklamıştır. Özellikle Kilikya ve Suriye gibi sınırları belli olmayan ve Osmanlı mülki teşkilatlanmasında karşılığı bulunmayan coğrafi yerlerin belirsizlik yarattığı ve yeni işgallere sebebiyet vererek işgali kolaylaştıracağı belirtilmiş ve oldubittilere fırsat verilmesi ile asker, silah ve teçhizatın da teslim edilmemesi gerektiği ifade edilmiştir. Ancak "*Ordunun muhafazası ve çoğunluğu Türk olan bölgelerin elde*

³⁹ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, (ATASE), Atatürk Özel Koleksiyonu, (ATAZB), Kutu: 35, Gömlek: 45.

⁴⁰ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 50, Gömlek: 12.

⁴¹ Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s. 5-11.

⁴² Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, s. 12-16.

⁴³ ATASE Arşivi, İSH., Kutu: 68, Gömlek: 2, HTVD, S 27, Vesika Nu.: 714.

⁴⁴ ATASE Arşivi, İSH., Kutu: 69, Gömlek: 5, ATASE Arşivi, İSH., Kutu: 68, Gömlek: 3, HTVD, S 28, Vesika Nu.: 715.

bulundurulması” temel gaye olmak üzere Millî Mücadele boyunca askerî bir strateji olarak da uygulanacak olan bu ana düşünce tarzı, uygun görülmemiştir. Bir ordu komutanı olarak görevini tamamladığını düşünerek, haksız mütareke hükümlerinin uygulanmasını önlemek için Hükûmette bir görev almak niyeti ile İstanbul’a gitmiştir.

İstanbul’a 13 Kasım 1918’de geldiğinden itibaren hükümet çevresi hatta Padişah ile yaptığı görüşmelerde Harbiye Nezareti’nde veya hükümette düşündüğü gibi bir görev alamamıştır.⁴⁵ Mütareke hükümlerinin tatbikinde yapılan haksızlıkları önlemenin tek yolu olarak artık, güvendiği silah arkadaşları ile birlikte, milletin iradesine ve ordunun gücüne dayalı bir kurtuluş çaresi bulmaktır. Bu çarenin ilk fırsatı, İngiliz politikalarına uygun olarak hareket eden Hükûmetin, Anadolu’da asayişin temini için tedbirler almak ve aynı zamanda mevcut kolorduları bu yönde kullanmak amacıyla kurulan üç ordu müfettişliğinden Meclis-i Vükela tarafından yetki ve sorumlulukları⁴⁶ onaylanarak kendisine verilen⁴⁷ 9.Ordu Müfettişliği görevine atamasının⁴⁸ yapılması ile ortaya çıkmıştır.

Samsun’a çıktıktan⁴⁹ bir gün sonra İstanbul Hükûmeti’ne yaptığı bilgilendirmeye yönelik Erzurum Valiliğine de gönderdiği suretinde; millet ve ordunun bu işgalleri kabul edemeyeceğini devlet, ordu ve milletin kurtuluşu için çalışılması gerektiği⁵⁰ ve 15.Kolorduya ise işgallerin kınanması için protesto gösterileri yapılarak İtilaf temsilcilerine muhtıralar halinde bu durumun iletilmesini⁵¹ bildirmiştir. İki gün sonra heyetindeki kurmaylarına İngiliz siyasi mümessilleri ile yaptırdığı görüşme sonuçları ile birlikte düşüncelerini aktardığı İstanbul Hükûmeti’ne, “*Türklüğün yabancı yönetimine tahammül edemeyeceği ve milletin, birlik içerisinde Hâkimiyet-i Milliye esasını Türklük duygusunu hedef alarak gerçekleştireceği*”⁵² iletilmiştir. Bu açıklamalarda Millî Mücadele’nin başlangıç ilkeleri çok açık bir şekilde görülmektedir. Özellikle

⁴⁵ Sina Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, C I, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2004, s. 114-117.

⁴⁶ **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Arşivi, (CDA)**, Fon: DH.İ.UM., Kutu: 19, Gömlek: 1, Sıra: 0.

⁴⁷ **ATASE Arşivi, ATAZB**, Kutu: 40, Gömlek: 13.

⁴⁸ **ATASE Arşivi, ATAZB**, Kutu: 40, Gömlek: 14; **CDA Arşivi, BEO.**, Kutu: 4571, Gömlek: 342765, Sıra: 0.

⁴⁹ **CDA Arşivi, DH.ŞFR.**, Kutu: 630, Gömlek: 122, Sıra: 0.

⁵⁰ **ATASE Arşivi, ATAZB**, Kutu: 8, Gömlek: 13.

⁵¹ **ATASE Arşivi, ATAZB**, Kutu: 8, Gömlek: 94.

⁵² **ATASE Arşivi, ATAZB**, Kutu: 8, Gömlek: 12.

milletin iradesine bağlı ve orduya dayalı bir yöntemin uygulanacağı ve kendisinin de endişeli olmakla birlikte bu duygular içerisinde millet ve memlekete olan borcunun bir gereği olarak görevini bu ilkeler doğrultusunda yerine getireceğini, sadece 15.Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya⁵³ şifreli olarak bildirmiştir. Diğer bir ifade ile Kazım Karabekir Paşa, başlayacağı mücadelede en yakın güvendiği kişidir.

Samsun'dan Havza'ya geçtikten sonra 28 Mayıs 1919'da sorumluluk bölgesi itibariyle yaptığı değerlendirmeleri 15. Kolordu Komutanı ile paylaşmış ve yaptığı bir görüşmede Trabzon'un önemli bir bölge olduğunu belirterek bölgenin idaresi ile ilgili Kazım Karabekir Paşa'nın görüşlerini talep etmiştir. Kazım Karabekir Paşa ise Trabzon'daki Fransız temsilcisinin Türk düşmanı faaliyetleri bulunduğunu ve Trabzon'u kontrol etmek maksadıyla 3.Tümenin gönderilmesi gerektiğini ve başında da yetkin bir komutanın olmasını istediğini belirtmiştir.⁵⁴ Aynı zamanda işgallerin genişleyebileceği kaygısıyla izlenecek yöntemin başta Doğu bölgeleri olmak üzere yurdun genelinde nasıl olması gerektiğini yalnız 3., 15. ve 20.Kolordulara açıklamış ve bu konuda görüşlerini istemiştir. Ayrıca ikinci bir değerlendirme ile güvenilir sivil kişilerle birlikte dışarıdan anlaşılamayacak şekilde örgütlenmelerin yapılmasını, bunun sorumluluğunun tamamen askerlerde olmasını ve yerli Rum halkın isyanı ile birlikte Karadeniz'den muhtemel bir İngiliz çıkarmasına karşı halkın "harekât-ı sagire"⁵⁵ olarak bilinen usuller gereği; yabancı denetiminden uzak kalmış silah-teçhizat ve mühimmatın içeriye taşınmasını, her köyün kendinî savunmasını,⁵⁶ askerî birliklerin de buna destek olmasını, önemli yollardaki büyük yapıların gerekirse tahrip edilmek üzere planlamasının şimdiden yapılmasını ve tüm bu işlerin gizlice yürütülerek bu konudaki görüşlerin

⁵³ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 34, Gömlek: 2.

⁵⁴ Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı ve Kurtuluş Savaşı'nın Başlatılmasına Dair Belgeler, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s. 129-130.

⁵⁵ Askerî Harekât-ı Sagire, (Kaymakam Mehmet Faik), Mekteb-i Fünun Harbiye-yi Şahane Matbaası, İstanbul, 1305, s. 12-13. Gayr-i Nizami harbin esas ve usullerini izah eden ve askerî birliklerde kullanılan dönemin askerî talimnamesidir.

⁵⁶ 24 Mayıs 1919'da Sadaret'ten, bölgedeki asayişin sağlanması ve bu maksatla kullanılacak müfrezeler ve yararlılık gösterenlerin ödüllendirilmesine yönelik örtülü ödenekten uygun ölçüde bir ödeneğin gönderilmesini talep ettiğini 31 Mayıs'ta bölgedeki mülki teşkilatlara (Diyarbakır, Bitlis, Van, Trabzon, Sivas, Ankara, Elazığ, Kastamonu Valilikleri; Erzincan, Samsun, Kayseri, Maraş bağımsız Sancakları) bildirmiştir. ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 8, Gömlek: 16. Bölgede her ne kadar asayişin sağlanması adına talep edilse de Kuva-yı Milliye'nin başlatılmasında teşvik amacıyla kullanılarak etkili olabileceğinin düşünüldüğü söylenebilir.

gönderilmesini talep etmiştir.⁵⁷ 15.Kolordu Komutanının mücadelenin askeri birliklerin kontrolünde yapılması yönündeki görüşü ile birlikte uygun görülen bu değerlendirme⁵⁸ sonrası; 15., 20., 13. Kolordu ve Konya'daki 2. Ordu Müfettişliğine gönderilen ve 28-29 Mayıs 1919'da yayımlanan Havza Genelgesi ile, tüm yurttaki gösteriler yapılarak hükûmete ve işgal kuvvetleri temsilcilerine protesto telgrafları çekilmesi istenmiştir.⁵⁹ Ayrıca Dâhiliye Nezareti'nden daha önce yaptığı teklif 29 Mayıs 1919'da uygun görülerek yeni silahlattına alınacak askerlerin Jandarma olması kabul edilmiştir.⁶⁰ Mustafa Kemal Paşa, mütarekenin izin vermediği yeni er alımlarını bu yolla aşarak ordunun asker ihtiyacını karşılamak düşüncesinde olduğu görülmektedir.

Aynı zamanda Batı Anadolu'daki durumu da yakından takip eden Mustafa Kemal Paşa, 27 Mayıs 1919 ve 31 Mayıs 1919 tarihlerinde 20.Kolordu ile yaptığı görüşmeler ile bölgedeki 23. Tümenin gücünü ve bu tümenden nasıl faydalanılacağını öğrenmek istemiş⁶¹ ve cevap olarak Yunan ordusunun Marmara ve Aydın civarını işgal ettiği, Afyonkarahisar'daki 23. Tümen'in ise kuvvet olarak takviye edilmeye çalışıldığı bilgisini almış,⁶² Afyonkarahisar ve civarının İtalyanların işgal edeceği yönünde gelen bilgilerin doğruluğu ile 23. Tümen'in son durumunu⁶³ da sormuştur. Bölgeyle ilgili olarak doğrudan Erkan-ı Harbiye-yi Umumiye ile görüşen 17.Kolordu komutan vekili Albay Bekir Sami Bey'in de 31 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa'ya bölgedeki faaliyetler hakkında bilgi vermesi üzerine 9 Haziran 1919'da göndermiş olduğu cevabında, doğudaki komutanlıklarla temasın önemli olduğunu ancak ülkenin düzenli bir teşkilat altına alınabilmesi için müşterek çalışılması gerektiğini belirtmiş ve Batı Anadolu hakkında devamlı bilgilendirilmesini⁶⁴ istemiştir.⁶⁵

Batı Anadolu ile ilgili aldığı bilgileri 15., 3. ve 13. Kolordulara da göndererek doğudaki birliklerin batı ile olan bağlantısını sağlamıştır. Bu dönemde

⁵⁷ Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, s. 29-31.

⁵⁸ ATASE Arşivi, İSH., Kutu: 272, Gömlek: 77, İSH., Kutu: 272, Gömlek: 78, İSH., Kutu: 272, Gömlek: 86:, 1., 14. ve 3. Kolordular, mücadelenin Kuva-yı Milliye ile desteklenmesine taraftar olduklarını belirtmişlerdir.

⁵⁹ Gazi Mustafa Kemal, Nutuk, C I, s. 31-32.

⁶⁰ CDA Arşivi, DH.ŞFR., Kutu: 99, Gömlek: 385, Sıra: 0.

⁶¹ Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, s. 45.

⁶² ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 34, Gömlek: 4.

⁶³ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 5, Gömlek: 18.

⁶⁴ Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, s. 33.

⁶⁵ Hamdi Gürler, Kurtuluş Savaşı'nda Albay Bekir Sami (Günsav), Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s. 96-97.

İngilizlerin ısrarları ile daha önce doğrudan Harbiye Nezaretine bağlanmış olan 13. Kolordu'nun⁶⁶ lağvedilerek Jandarmaya dönüştürülmesi ve geri kalanların 15. Kolordu'ya gönderilmesi yönünde çalışmalar başlatılmış⁶⁷ aynı zamanda Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a dönmesini⁶⁸ istemiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşa bu isteği dikkate almayarak kolordular üzerindeki yetkisini kullanmaya devam etmiştir. Nitekim Kastamonu ve civarında muhtemel bir Fransız ve Yunan işgalinin önlenmesi için 20. Kolordu'dan bir alayın Kastamonu'ya bir taburun ise Sinop ve İnebolu'ya gönderilmesini istemiş, Ali Fuat Paşa da yaptığı değerlendirme ile bir alayın Kastamonu'ya gönderilmesinin uygun olduğunu, birer taburun da Çankırı ve Çorum'a gönderileceğini belirtmiştir.⁶⁹ İşgallere karşı millette oluşan bilinçlenme ile birlikte özellikle Batı Anadolu'da silahlı bir direnişe dönüşerek Kuva-yı Milliye halinde mücadeleye başlanması, Anadolu'nun doğusunda başlatılan Millî Mücadele'nin teşkilatlanmasına önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Hatta 9 Haziran 1919'da Kuva-yı Milliye'nin verdiği mücadelenin desteklenmesi, dış meseleler dâhil bütün milletin birlik halinde olması ve Kuva-yı Milliye'ye karşı yapılan faaliyetlerin önlenmesi için Hükûmetin de tedbir alması gerektiği yönünde bir beyanname yayımlanması istenmiştir.⁷⁰ Diğer taraftan 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın Kafkaslardaki gelişmeler hakkında bilgi vermesi ile İtilaf devletlerinden hiçbirinin herhangi bir limana kuvvet çıkarmasına izin verilmemesi gerektiği belirtilerek silahla karşı konulmasının istenmesi⁷¹ Mustafa Kemal Paşa'nın dış siyaseti takip ettiğini ve içeride de yeni işgallerin olmaması için öncelikle Kuva-yı Milliye ve sonra düzenli birliklerle karşı konulması yönünde düşüncesinin olduğunu göstermektedir.

Havza'dan ayrıldığı 12 Haziran 1919'a kadar bir bakıma müfettişlik yetkileri dışına çıkarak ikinci bir Erkan-ı Harbiye-yi Umumiye Reisi hem de Harbiye Nazırı gibi faaliyet göstermiş ve Millî Mücadele'de bütünlüğü sağlamak için çaba sarfetmiştir. Bu dönem içerisinde her ne kadar müfettişlik yetkisi ve bölgenin şartları gereği kolordu komutanlıkları arasında 3., 15., 13. ve 20. Kolordular ve 2. Ordu Müfettişliği ile doğrudan irtibata geçse de vatanın

⁶⁶ ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu (İSH), Kutu: 14, Gömlek: 102.

⁶⁷ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 17, Gömlek: 1.

⁶⁸ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 8, Gömlek: 45.

⁶⁹ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 3, Gömlek: 76.

⁷⁰ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 5, Gömlek: 30.

⁷¹ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 17, Gömlek: 5.

içerisinde bulunduğu durum izah edilerek alınması gereken tedbirleri ulaşılabildiği bütün komutanlıklara göndermesi⁷² uygulanacak yöntemin oluşturulmaya çalışılması bakımından önemlidir.

14. ve 1. Kolordu ile doğrudan irtibat sağlanamasa da diğer kolordular vasıtasıyla gerekli talimatlar iletilmiş ve Kuva-yı Milliye'nin desteklenmesi istenmiştir. Nitekim Kuvâ-yı Milliye'nin, Anadolu'da olduğu gibi Trakya'da da teşkilatlanmasını isteyen Mustafa Kemal Paşa, burada bulunan kuvvetin ve komutanın durumu hakkında bilgi sahibi olmak amacıyla, 16 Haziran 1919'da gönderdiği telgrafa gelen cevapta, kolordu komutanının Albay Cafer Tayyar Bey olduğunu öğrendikten sonra, 18 Haziran 1919 tarihli bir yönerge göndererek⁷³ Trakya'nın da direnme gücünü artırmak üzere Anadolu'da bölünmez bir bütünlüğün oluşturulduğu ve kararların bütün komutanlar ve yarındakiler ile birlikte bir bütün halinde alındığını bildirmiştir.⁷⁴ Böylece Anadolu'da başlayan mücadeleye, 1. Kolordu Komutanlığını da kendisine bağlayarak Trakya'yı dâhil etmiş ve Millî Mücadele bütünlüğü içerisine almıştır.⁷⁵ Bu çalışmalardan haberdar olan İngiliz ve Fransızlar, Kuva-yı Milliye'nin Edirne ve çevresinde de görülebileceği korkusu ile İstanbul Hükûmetini işgalle tehdit etmişlerdir.⁷⁶

Bu dönem içerisinde yapılan faaliyetler sonucunda kolordularla irtibata geçilerek desteği sağlanmış ve millette teşkilatlanma bilinci yaratılmıştır. Nitekim 8 Haziran 1919'da İstanbul'a çağırılması üzerine; artık millî bir mücadelede için çabaların kişisel olmaktan çıkarak bütün ulusun birlik ve dayanışmasını sağlayacak tarzda bir kurul vasıtasıyla yapılmasının gerekli olduğu düşüncesindedir. Mustafa Kemal Paşa, bu konudaki düşüncesini şöyle ifade eder: *"Anadolu'ya geledi bir ay olmuştu. Bu süre içerisinde bütün orduların birlikleri ile ilişki ve bağlantı sağlanmış ve ulus elden geldiğince aydınlatılarak uyarılmış, ulusal örgütlenme düşüncesi yayılmaya başlamıştı. Durumu artık bir kumandan kimliği ile yürütüp yönetmeye olanak kalmamıştı. Yapılan çağrıya uymamak ve gitmemekle birlikte, ulusal örgütleri ve eylemi yönetmeyi sürdürdüğüme göre, başkaldırır duruma girdiğim kuşku götürmezdi. Bundan*

⁷² Sabahattin Selek, **Millî Mücadele, Ulusal Kurtuluş Savaşı**, C I, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 268.

⁷³ **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, S 82, Belge Nu.: 1781.

⁷⁴ Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, C I, s. 30-31.

⁷⁵ Tevfik Bıyıklıoğlu, **Trakya'da Millî Mücadele**, C I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 167-168.

⁷⁶ **CDA Arşivi**, DH.ŞFR., Kutu: 658, Gömlek: 9, Sıra: 0.

başka ve özellikle uygulamaya karar verdiğim girişim ve yürütümlerin bir an önce kişisel olmak niteliğinden çıkarılması ve bütün ulusun birlik ve dayanışmasını sağlayacak ve temsil edecek bir kurul adına yapılması çok gerekli idi. Bu nedenle 18 Haziran 1919 günü Trakya'ya verdiğim yönergede işaret ettiğim bir noktanın uygulanması zamanı gelmiş bulunuyordu. Hatırınızdadır ki o nokta, Anadolu ve Rumeli Ulusal örgütlerini birleştirecek, bunları bir merkezden yönetmek ve adlarına iş görmek üzere, Sivas'ta genel bir ulusal kurultay toplamaktı. Bu amaçla emir subayım Cevat Abbas bey'e 21-22 Haziran 1919 gecesi Amasya'da söyleyip yazdırdığım genelgenin başlıca noktaları şunlardı. ...”⁷⁷ Amasya Genelgesi'nde vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığının tehlikede olduğu temel esası üzerine milletin bağımsızlığını yine milletin kesin kararı ve azminin kurtaracağı belirtilerek Kuvâ-yı Milliye'nin önemi ve gereği belirtilmiştir. Amasya'ya ulaştığında kolordularla irtibatı devam etmiş ve 12. Kolordu Komutanlığına atanan Albay Selahattin Adil Bey'den daha önce yapıldığı gibi çalışmalara devam etmesi istenmiştir.⁷⁸ Nitekim Cemal Paşa'nın izinli olarak İstanbul'a gitmesi üzerine bütün kolordulara ve tümen komutanlıklarına “hiçbir sebep ve bahane ile komuta mevkiinin terkedilmemesi” gerektiği⁷⁹ belirtilmiştir.

Amasya'da 22 Haziran 1919'da yayımlanan bir genelge ile vatanın bütünlüğü ve milletin istiklalinin tehlikede olduğu belirtilerek milletin azim ve kararının kurtuluşu sağlayacağı ve bu maksatla Sivas'ta bir millî kongrenin toplanması gerektiği belirtilmiştir. Ancak Anadolu'daki Millî Mücadele'den ve Mustafa Kemal Paşa'nın yürüttüğü faaliyetlerden İngiliz baskısı ile rahatsız olan İstanbul Hükûmeti, Harbiye Nezareti vasıtasıyla gönderdiği yazısında; Padişah'ın da İstanbul'a gelmesini istediğini ve isterse iki ay istirahat alabileceğini belirtmesi üzerine talebi reddederek gerekirse milletin bir ferdi olarak çalışmaya devam edeceğini bildirmiştir.⁸⁰ Dâhiliye Nezareti ise Mustafa Kemal Paşa'nın büyük bir asker olmakla birlikte siyasette başarılı olamadığını⁸¹ ve görevinden azledildiğini,⁸² kendisi ile hiçbir resmî işleme girişilmemesi ve hükûmet işleri ile ilgili hiçbir talimatının yerine getirilmemesi⁸³ hususunda bir

⁷⁷ Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, C I, s. 41-43.

⁷⁸ **ATASE Arşivi**, ATAZB, Kutu: 1, Gömlek: 24.

⁷⁹ **ATASE Arşivi**, ATAZB, Kutu: 1, Gömlek: 32.

⁸⁰ **ATASE Arşivi**, ATAZB, Kutu: 8, Gömlek: 4.

⁸¹ **CDA Arşivi**, DH.ŞFR., Kutu: 100, Gömlek: 174, Sıra: 0.

⁸² **CDA Arşivi**, DH.KMS., Kutu: 53, Gömlek: 43, Sıra: 0.

⁸³ **CDA Arşivi**, DH.ŞFR., Kutu: 101, Gömlek: 19, Sıra: 0.

yazıyı bütün askerî ve mülki teşkilatlara göndermiştir.⁸⁴ Harbiye Nezareti de başka bir yazı ile Mustafa Kemal Paşa'nın bulunduğu memuriyetten Avrupa Devletlerinin rahatsızlık duyduğunu ve bu konuda Hükûmete baskı uygulamalarını ve kendisinin istediği bir yere gidebileceğini belirtmiştir.⁸⁵ Bütün bunların bir İngiliz baskısı olduğunu anlayan Mustafa Kemal Paşa⁸⁶ durumu önce çok güvendiği 15.Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya aktarmış ve diğer kolordu komutanları ile birlikte bu konu ile ilgili görüşlerini istemiştir.⁸⁷ Ancak çok sevdiği askerlikten istifa ettiğini⁸⁸ açıklamasına rağmen kolordu komutanlarına olan güveni nedeniyle⁸⁹ çalışmalarına devam etmiştir. Kolordulardan ve öncelikle 15. Kolordu Komutanından istifa hakkında düşüncesini istemesi, Millî Mücadele'nin dayanağı olan 15. Kolordunun önemi ve Kazım Karabekir Paşa'ya olan güveninden kaynaklanmaktadır.

Erzurum'da kongre için yürütülen faaliyetlerin yanısıra 12. Kolordu Komutanlığına Albay Selahattin Adil Bey⁹⁰ ve 3. Kolordu Komutanlığına da Albay Refet Bey'in yerine Albay Selahattin Bey'in⁹¹ İstanbul Hükûmeti tarafından atamaları yapılmış ancak mücadeleden yana çalışmalarını için bilgilendirilmişlerdir. Bu maksatla, 7 Temmuz 1919'da Erzurum'dan tüm kolordulara gönderilen talimatın, yürütülecek askeri stratejinin daha da netleştiği bir belge olması bakımından önemlidir. Talimatta, millî kuvvetlere müdahale ve saldırıda bulunulamayacağı, görevinden alınan komutanların yerine gelecek olanların Millî Mücadele'ye destek olacaksa komutanın devredilebileceği aksi takdirde komutanın bırakılmayacağı, askerî birliklerin dağıtılması veya yer değiştirilmesi emri verilirse uygulanmayacağı, vatanın herhangi bir yerine saldırıldığında karşılıklı işbirliği halinde savunma yapılacağı belirtilmiştir.⁹² Kongre aldığı kararlar ile Millî Mücadele'nin genel bir programını ortaya koymuştur. Bu programın icrasının da teşkil edilen Heyet-i Temsiliye vasıtasıyla olacağı belirtilmiştir. Aynı zamanda Vilâyat-ı Şarkiye Müdafâa-i Hukuk-i

⁸⁴ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 8, Gömlek: 32.

⁸⁵ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 8, Gömlek: 48.

⁸⁶ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 8, Gömlek: 58.

⁸⁷ Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, s. 65.

⁸⁸ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 4, Gömlek: 92.

⁸⁹ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 8, Gömlek: 70. Kazım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın istifasından dolayı gönderdiği mesaj ile üzüntülerini bildirmiştir.

⁹⁰ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 1, Gömlek: 32.

⁹¹ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 13, Gömlek: 29.

⁹² ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 17, Gömlek: 15.

Milliye Cemiyeti'nin maksat ve işleyişine dair bir beyanname yayımlanarak⁹³ mücadelenin askerî yönü de belirtilmiş, millî müfrezelerin mücadele için asıl kuvvet olduğu ifade edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın şahsında şekillenen Millî Mücadele artık Heyet-i Temsiliye'nin teşkil edilmesi ile fikir bütünlüğüne ulaşmış ve alınacak kararlar ve uygulamaların tüm yurttan yaygınlaşması kolaylaşmıştır. Aynı zamanda mücadelenin askerî yönü de ortak kararlara ve uygulamalara tabi olacaktır.

Kongre çalışmaları devam ederken Sivas'ta toplanacak olan daha geniş katılımlı millî kongrenin yapılmasını önlemek için İstanbul Hükûmeti baskısını artırmıştır. Nitekim İngilizlerin Samsun'a gelen İngiliz taburunun⁹⁴ 150 mevcutlu bir İngiliz Hint taburu olduğu⁹⁵ ve Sivas'a bir tabur kuvvetinde bir askerî birlik göndereceği, hatta Samsun'a çıkarılan taburun 1000 mevcutlu olduğu ve 260 kişilik bir bölüğün ise Merzifon'a gönderileceği⁹⁶ haberinin alınması üzerine 3. Kolordu'dan bu girişimin önlenmesi⁹⁷ ve yapılan yazışmaların İngilizlerin eline geçmemesi için dikkatli olunarak gerekli tedbirlerin alınması⁹⁸ istenmiştir. Buna karşılık İstanbul Hükûmeti Dâhiliye Nezareti vasıtasıyla gönderdiği yazıda Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a asker çıkarmak isteyen İngilizlere karşı konulması için verdiği talimata uyulmamasını istemiştir.⁹⁹

Mustafa Kemal Paşa'nın görevinden alınmasından sonra Ordu müfettişliklerinde değişiklik yapan İstanbul Hükûmeti, 14.Kolordu Komutanlığına Esat Paşa'yı (Lübnanlı), 2. Ordu Müfettişliğine Süleyman Şefik Paşa'yı¹⁰⁰ ve 3.Ordu Müfettişliğine de Abdullah Paşa'yı atamış¹⁰¹ ancak gelene kadar Kazım Karabekir Paşa'nın da vekâleten atamasını yaparak mücadelenin kolordular üzerindeki etkisini kırmak istemiştir. Bu atamalara karşı tedbir olarak, 3. Kolordu'dan Abdullah Paşa'nın dâhile sokulmaması ve Samsun yoluyla gelse gemiden indirilmemesi ve tutuklanması emri verilmiştir.¹⁰² Ayrıca Kazım

⁹³ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu:4, Gömlek:108., ATASE Arşivi, İSH, Kutu: 24, Gömlek:105.

⁹⁴ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 1, Gömlek: 41.

⁹⁵ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 24, Gömlek: 94.

⁹⁶ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 17, Gömlek: 18.

⁹⁷ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 5, Gömlek: 44.

⁹⁸ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 10, Gömlek: 88.

⁹⁹ CDA Arşivi, DH.KMS., Kutu: 54, Gömlek: 12, Sıra: 0.

¹⁰⁰ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 8, Gömlek: 76.

¹⁰¹ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 8, Gömlek: 78.

¹⁰² ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 8, Gömlek: 83.

Karabekir Paşa'nın Millî Mücadele'den yana tavrı, özellikle güçlü bir kolordu olan 15. Kolordu olmak üzere diğer kolordulara da örnek olması bakımından önemlidir. Nitekim 3. Ordu Müfettişi olarak İstanbul'a gönderdiği bölge ile ilgili bir haberde; bölgede asayişin düzgün olduğunu ve bir sorun olmadığını belirtmiştir.¹⁰³ 3. Ordu Müfettişliği üzerinde hâkimiyet sağlayamayan İstanbul Hükûmeti, sonunda 16 Ağustos 1919'da 3. Ordu Müfettişliğini kaldırmıştır.¹⁰⁴

20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'nın da görevden alınacağı yönün de haberler alınması üzerine kesinlikle komutayı bırakmaması istenmiş¹⁰⁵ ve 30 Ağustos 1919'da yerine atanan Ahmet Hulusi Paşa'nın da hastalığı nedeniyle gelemeyeceği nedeniyle komutaya devam etmesi, kolorduların Harekât-ı Milliye lehine vermiş oldukları emirlerin aksine davranan Dâhiliye Nezareti ve Harbiye Nezareti'nin yaptığı azil ve tayinlerin kabul edilemeyeceği¹⁰⁶ bildirilmiştir. 2. Ordu Müfettişliği bölgesinde de komuta sorunu yaşanmış ve 12. Kolordu Komutanı Selahattin Bey'in komutayı bırakacağı, yerine Millî Mücadele taraftarı birinin gönderilmesi ile Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Galatalı Şevki Bey'in de görevden alınması Harbiye Nezareti'nden istenmiş¹⁰⁷ ayrıca Konya'ya gelerek görevine başlayan Sait Paşa'nın durumu anlaşılana kadar asker sevk işlemlerinin durdurulduğu¹⁰⁸ belirtilmiştir.

Sivas Kongresi ile Kuva-yı Milliye'nin Millî Mücadele'de önemli bir güç olduğu kabul edilmiş ve düzenli birliklerle işgallere karşı konulması kararı alınmıştır. 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'nın Batı Anadolu Umum Kuva-yı Milliye Komutanı olarak ataması¹⁰⁹ yapılmış, aynı zamanda Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin nizamnamesi ile birlikte Kuva-yı Milliye ve düzenli birliklerin harekât esasları açıklayan "*Kuva-yı Milliye Talimatnamesi*"¹¹⁰ hazırlanmıştır. Özellikle Kuva-yı Milliye'nin çete olmadığı, çete faaliyetlerine izin verilmeyeceği, ancak milletin kendisini korumak için Kuva-yı Milliye'yi oluşturulabileceği belirtilmiştir. Heyet-i Temsiliye bütün sorumluluğu üzerine alarak Kuvâ-yı Milliye ve ona destek olan orduya hareket tarzları ve genel hatları ile Millî Mücadele'nin askerî yönüne ait ilk

¹⁰³ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 8, Gömlek: 20.

¹⁰⁴ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 16, Gömlek: 43.

¹⁰⁵ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 17, Gömlek: 24.

¹⁰⁶ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 14, Gömlek: 101.

¹⁰⁷ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 12, Gömlek: 46.

¹⁰⁸ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 12, Gömlek: 48.

¹⁰⁹ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 17, Gömlek: 28.

¹¹⁰ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 3, Gömlek: 1.

plânlama bilgilerini içeren bu yönergeyi, Anadolu ve Rumeli Müdâfâa-ı Hukuk Cemiyeti'nin Nizâm-nâmesine ek olarak kabul etmiş,¹¹¹ “özel ve gizlidir” işaretli yalnız ilgililere olmak üzere 28 Ekim 1919'da gönderilen¹¹² bu talimatnamede; özellikle düşmanla temasta bulunulan mahallerde sabit ve seyyar silahlı kuvvetlerin nasıl teşkil edileceği ve nasıl idare edileceği, nasıl iâse edileceği ve nasıl silahlandırılacağı belirtilmiştir.¹¹³ Ancak Kazım Karabekir Paşa, bölgesinde millî arzunun temini ve tatbiki için askerlikten ve askerî hiyerarşiden ayrılmayacağını belirterek¹¹⁴ mücadelede Kuva-yı Milliye yerine düzenli birliklerin esas alınmasını istemiştir.

Batı Anadolu'daki durum sürekli takip edilerek Eskişehir, Afyonkarahisar ve Kütahya'daki Teşkilat-ı Milliye'nin derecesi ve Aydın Cephesindeki Kuva-yı Milliye'nin faaliyetleri 20. Kolordudan istenmiştir.¹¹⁵ Aynı zamanda alınan bu bilgiler 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya da iletilecek vatan haini memurların tutuklanması, 15. ve 13. Kolorduların iç ve dış düşmana karşı müşterek hareket etmesi ve Dâhiliye Nezareti'nin Konya'da Kuva-yı Milliye'yi etkisiz kılmak için komuta mevkilerini değiştirmek üzere yürüttüğü çabaları¹¹⁶ boşa çıkarmak için yeni atanan 12. Kolordu Komutanı Sait Paşa'nın da millî harekete katılmasına çalışılması¹¹⁷ ve Konya Valisi'nin durumunu kuvvetlendirmek için Ereğli'de bulunan Jandarma kuvvetlerini Konya'ya getirmesinin de engellenmesi¹¹⁸ istenmiştir.

Güney cephesinde de Sivas Kongresi'nden sonra Adana bölgesinde savunma için yapılacak teşkilleri ve kurulacak millî ordu hakkında kararlar alınmış ve güvenlik bakımından kolordu sorumluluk sahalarına ayrılması kabul edilmiştir.¹¹⁹ Gerekçe olarak, güneydeki haksız işgallere karşı koymak üzere oluşan millî teşkilatın bir düzen içerisinde faaliyet gösterebilmesi için 11 Eylül

¹¹¹ Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, C I, s. 373.

¹¹² Suat İlhan, **Harp Yönetimi ve Atatürk**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, s. 57.

¹¹³ Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1977, s. 103-104.

¹¹⁴ **ATASE Arşivi**, ATAZB, Kutu: 17, Gömlek: 48.

¹¹⁵ **ATASE Arşivi**, ATAZB, Kutu: 9, Gömlek: 2.

¹¹⁶ **CDA Arşivi**, DH.ŞFR., Kutu: 638, Gömlek:109, Sıra: 0.

¹¹⁷ **ATASE Arşivi**, ATAZB, Kutu: 12, Gömlek: 8.

¹¹⁸ **ATASE Arşivi**, ATAZB, Kutu: 12, Gömlek: 10.

¹¹⁹ A. F. Cebesoy, **Millî Mücadele Hatıraları**, s. 292-294.

1919'da yapılan bu düzenleme ile 13., 3. ve 12. Kolordu Komutanlıkları bölgeleri üçe ayrılmıştır.¹²⁰

Kuva-yı Milliye'yi bastırmak için İstanbul Hükûmeti'nin faaliyetlerinin artması üzerine Heyet-i Temsiliye, kolorduların da artık Heyet-i Merkeziye'ye güveninin kalmadığını¹²¹ belirterek yeni bir hükûmet seçilene kadar ilişkilerinin kesileceği¹²² yönünde ve zorunlu olduğu takdirde 3., 15., 13. ve 20. Kolorduların sadece padişaha çekecekleri telgraflarda imza hanesine dört kolordu komutanının müşterek imza atması talimatını¹²³ vermiştir. 14 Eylül 1919'da İstanbul ile her türlü haberleşmenin kesildiği ve Heyet-i Temsiliye tarafından yapılacağı¹²⁴ bütün kolordulara bildirilmiştir. Böylelikle kolordular tamamen Millî Mücadele'nin yanında ve Heyet-i Temsiliye'nin kontrolüne girmiştir. Bununla birlikte Kazım Karabekir Paşa'nın Sivas Kongresi'nde belirlenen ve Anadolu millî hareketinin ortak bir kuvvet altında tutulması için doğu vilayetlerine ait kararların alınmasından önce görüşünün alınması¹²⁵ istenmiştir. Bu karar Millî Mücadele'nin devamı için çok önemlidir ve 15. Kolordu'nun bulunduğu konum ve Kazım Karabekir Paşa'nın değerlendirmeleri her zaman göz önünde bulundurulmuştur.

Heyet-i Temsiliye'nin Millî Mücadele'yi tek elden idaresi, Kuva-yı Milliye'nin başarısı ve Kuva-yı Milliye'nin sevk ve idaresinin Heyet-i Temsiliye tarafından yapılması İngilizlerde aldatıcı bir politika değişikliğine neden olmuş ve Merzifon'daki kuvvetlerini Samsun'a çektiklerini Samsun'dakileri de yakında çekeceklerini¹²⁶ belirterek Konya'da Refet Bey'e müracaatla Harekât-ı Milliye'ye karşı olmadıklarını hatta taraftar olduklarını¹²⁷ ifade

¹²⁰ **TİH, Güney Cephesi**, C IV, s. 64-66. "Birinci Bölge; Develi-Niğde-Ulukuşla-Lamas Çayı hattı ile Bahçecik-Kozan-Osmaniye-İskenderun hattı arasındaki bölgedir. Bu bölge, 20. Kolordu Kumandanlığı ile bölge içerisindeki Müdâfâa-ı Hukuk Cemiyeti'ne verildi. Bu bölgenin batısında 12. Kolordu bulunuyordu. 20. Kolordu, bölgedeki güvenlik işlerini Niğde'deki 11. Tümen ile sağlayacaktı. İkinci Bölge; Birinci bölgenin doğu sınırı ile Adıyaman-Samsat-Birecik hattı ile Antep-Kilis hattı arasındaki bölgedir. Bu bölge, 3. Kolordu ile bölge içerisinde bulunan Müdâfâa-ı Hukuk Cemiyetlerine verildi. 3. Kolordu Kumandanlığı tümenleri Amasya ve Samsun bölgesinde bulunduğundan fiilen yardım yapılması mümkün olmuyordu. Üçüncü Bölge; İkinci bölgenin doğusunda İran sınırına kadar uzayan geniş arazi kısımları olup burası da 13. Kolordu Kumandanlığı ile bölge içerisinde bulunan Müdâfâa-ı Hukuk Cemiyetlerine verildi."

¹²¹ **ATASE Arşivi**, ATAZB, Kutu: 17, Gömlek: 32.

¹²² **ATASE Arşivi**, ATAZB, Kutu: 34, Gömlek: 36.

¹²³ **ATASE Arşivi**, ATAZB, Kutu: 17, Gömlek: 33.

¹²⁴ **ATASE Arşivi**, ATAZB, Kutu: 34, Gömlek: 39.

¹²⁵ **ATASE Arşivi**, ATAZB, Kutu: 17, Gömlek: 38.

¹²⁶ **ATASE Arşivi**, ATAZB, Kutu: 67, Gömlek: 2.

¹²⁷ **ATASE Arşivi**, ATAZB, Kutu: 5, Gömlek: 73.

etmişlerdir. Bu aldatmaya yönelik stratejiyi anlayan Heyeti Temsiliye de İngilizlerin millî kuvvetlerin olduğu yere gelmediği sürece millî hareketin İngilizlere karşı olmayacağını¹²⁸ belirtmiştir. Aslında İngilizlerin Harekât-ı Milliye lehinde gözücü bu hareketi yıkmaya çalıştığını ve özellikle Bursa, İzmit, Bolu ve Eskişehir'de Kuva-yı Milliye'nin etkin olmasının sağlanarak İngilizlerin bütün hareketlerine önem verilmesi¹²⁹ kolordulara bildirilmiştir.

Heyet-i Temsiliye'nin kurulması ile birlikte Batı Anadolu ile irtibatı daha da artmıştır. İzmit'teki 1. Tümen Komutanı Albay Asım Bey'den 14.Kolordu ile irtibatta olması, İzmit'te millî müfrezeler oluşturması ve Harekât-ı Milliye'ye müdahale edecek yabancı kuvvetlere fırsat verilmemesi¹³⁰ istenmiştir. Aynı zamanda 3 Ekim 1919'da İstanbul Hükûmeti'ne isteklerini ileterek; yeni kurulacak olan Ali Rıza Paşa Hükûmeti tarafından da Ali Fuat Paşa'nın Batı Anadolu Umum Kuva-yı Milliye Komutanı olarak tanınması, millî harekete karşı çıkan vali ve memurlara görev verilmemesi, Divan-ı Harbin lağvedilmesi ve çeşitli davaların muhakeme-yi nizamiyede görülerek tutukluların salıverilmesi, Harekât-ı Milliye esnasında Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri tarafından yapılan haberleşmelerin resmî sayılması ile Ferit Paşa Hükûmeti'nde yer alanların Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nde yer almamasının kabul edilmesi istenmiştir.¹³¹

Bu kararlar ile Heyet-i Temsiliye, Millî Mücadele'de yeni bir dönemi başlatmıştır. Artık mücadelenin askerî stratejisinde Heyet-i Temsiliye her yönü ile milletin kaderine hâkim ve kolorduların tek yönetim yeridir ve İstanbul'daki Hükûmetlerin de bir etkinliği kalmamıştır. Nitekim mülki ve askerî teşkilatlara gönderilen bir talimatla herhangi bir faaliyette bulunurken veya bir karar alınırken valinin veya en yüksek askerî komutanın birlikte hareket etmesi gerektiği belirtilerek Heyet-i Temsiliye üyelerinden veya diğer ileri gelenlerden birinin tek başına hareket etmemesi istenmiştir.¹³²

Vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığı için gerekli kararların alınmasının zorunlu olduğu belirtilerek Meclis-i Mebusan'ın toplanması sağlanmış ve bu yönde Misak-ı Millî kararları alınmıştır. Ancak İstanbul'un işgal edilmesi ile sonuçlanan bu durum, kararların uygulanması için zaten bir meclis

¹²⁸ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 9, Gömlek: 10.

¹²⁹ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 20, Gömlek: 5.

¹³⁰ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 101, Gömlek: 5.

¹³¹ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 9, Gömlek: 30.

¹³² ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 11, Gömlek: 6.

gibi çalışan Heyet-i Temsiliye'nin toplanma yeri ve millî teşkilatın nasıl olması gerektiği yönünde kolordu komutanlarında istenen görüş¹³³ sonrası Ankara'da, Büyük Millet Meclisi'ni açarak mücadelenin yeni bir safhasına geçmesini hızlandırmıştır. İngilizlerin İstanbul'u işgal sonrası yaptıkları tutuklamalara karşı bütün kolordulara yayımlanan bir emir ile de Anadolu'daki İngilizlerin tutuklanması¹³⁴ istenmiştir. Bu esnada Kazım Karabekir Paşa'nın Heyet-i Temsiliye'nin Sivas'ın batısına geçmemesi görüşü¹³⁵ güvenlik bakımından bir değerlendirme olsa da Harekât-ı Milliye'nin inisiyatifi artık Heyet-i Temsiliye'de olduğundan merkezi bir konumdan sevk ve idare önem taşımaktadır. Heyet-i Temsiliye vatanın kurtarılması gayesinde tüm işleri üzerine almıştır. Bu maksatla 24 Kasım 1919'da yayımladığı emir ile meydana getirilecek olan teşkilatların bütün mahalle ve köylere yayılması için çalışmalar yapılması gerektiği ve bu nedenle bütün kolordular, tümenler ve ahz-ı asker şubelerinin bu yönde çalışmalarını artırması¹³⁶ ve Millî Mücadele'ye verdiği destekten dolayı da Fevzi Paşa'nın da Anadolu'ya gelmesi istenmiştir.¹³⁷

MİLLÎ MÜCADELE'DE ASKERÎ STRATEJİNİN GELİŞMESİ VE UYGULANMASI

Heyet-i Temsiliye ile birlikte millet bilinçlendirilerek işgallere karşı Kuva-yı Milliye ile başlayan silahlı mücadelenin, düzenli birliklerle müşterek çalışması sağlanmış ve kolordulardaki komuta yapısının mücadeleden yana tutumu için çaba sarfedilerek merkezi hükümetin kontrolüne fırsat verilmiştir. Bu hususların tamamı Kuva-yı Milliye Talimatnamesinde de açıklanmıştır. Ancak harekâtın sadece Kuva-yı Milliye ile yürütülmesi giderek zorlaşması üzerine Heyet-i Temsiliye, inisiyatifi elde bulundurmak amacıyla, İstanbul Hükümeti'nden önce davranarak bazı askerî tedbirler almak zorunluluğunu görmüştür. Nitekim Yunan ileri harekâtının başlayarak işgal bölgelerini genişleteceği ve İzmir'i Yunanistan'a ilhak edeceği haberlerinin alınması¹³⁸ ve Batı Anadolu'da devam eden Kuvâ-yı Milliye harekâtının bölgede bulunan birlikler gibi sevk ve idaresinin sağlanmak istenmesi, ayrıca güneyde Fransız işgal sahasının da giderek genişlemesi üzerine düzenli birliklerce millî müfrezelerin desteklenmesi ve doğuda Ermenilere karşı yapılacak harekâtın

¹³³ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 34, Gömlek: 98.

¹³⁴ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 33, Gömlek: 32.

¹³⁵ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 17, Gömlek: 42.

¹³⁶ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 6, Gömlek: 79.

¹³⁷ ATASE Arşivi, ATAZB, Kutu: 27, Gömlek: 82.

¹³⁸ Kazım Özalp, Millî Mücadele, C I, Türk Tarik Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, s. 81.

tek elden plânlanması amacıyla genel bir harekât plânına ihtiyaç duyulmuştur. Böylece Millî Mücadele'nin ilk askerî harekât plânı¹³⁹ olarak adlandırılacak Millî Mücadele Planı, 9 Ocak 1920'de Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal'in imzası ile yayımlanmıştır.¹⁴⁰ Bundan sonra kolorduların ve bağlı birliklerinin yapacağı harekâtı ve alacağı tedbirleri göstermesi bakımından önemli bir aşamaya gelinmiştir. Plân yayımlandıktan sonra gerekli hazırlıklar yapılmaya başlanmış, Batı cephesi için Ali Fuat Paşa¹⁴¹ ve 61. Tümen Komutanı Albay Kazım Bey de¹⁴² 13-14 Ocak 1919'da birliklerine gerekli emirleri vermiştir. Albay Şefik Bey ise 57. Tümene bağlı birliklerde düzenleme yaparak mevcutları artırmış ve konuş durumunda gerekli değişiklikleri yapmıştır.¹⁴³ Artık bu gelişmeler sonunda Mustafa Kemal, emir-komutayı üzerine alması nedeniyle İzmir basınında Anadolu Kuvâ-yı Millî Komutanı olarak görülmektedir.¹⁴⁴

Plânda özellikle Batı Anadolu'daki birliklerin muhtemel bir Yunan taarruzuna karşı hazır olması ilk şarttır. Bu maksatla, Mustafa Kemal, 12 Mart 1920'de 14. Kolordu ve 61. Tümene Heyet-i Temsiliye adına gönderdiği emirde, 12. Kolordu'nun 57. ve 23. Tümenlerinin harp durumuna geçmesini; 14. Kolordu'dan da 61. ve 56. Tümenlerin hazırlıklarını tamamlamasını istemiştir.¹⁴⁵ Ayrıca, 13 Mart 1920'de bütün kolordulardan silah-mühimmat cins ve miktarları istenmiş¹⁴⁶ ve 13. Kolordunun ihtiyaç fazlası silah ve mühimmatını bildirmesi¹⁴⁷ Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa tarafından emir verilmiştir. Böylece 19 Mart 1920 ve 24 Mart 1920 tarihlerine ait kolordulardan gelen silah ve mühimmat miktarları ile hazırlık durumu tespit

¹³⁹ Cemil Özgül, **Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1989, s. 24.

¹⁴⁰ **HTVD**, S 20, Vesika Nu.: 519, **Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri**, s. 168-175.

¹⁴¹ A. F. Ceibesoy, **Millî Mücadele Hatıraları**, s. 321-322.

¹⁴² K. Özalp, **Millî Mücadele**, C I, s. 81.

¹⁴³ Şefik Aker, **57. Tümen ve Aydın Millî Mücadelesi (1918-1920)**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s. 320-321.

¹⁴⁴ Zeki Arıkan, **Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını, (30 Ekim 1918-08 Eylül 1922)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1989, s. 97.

¹⁴⁵ **HTVD**, S 34, Vesika Nu.: 846.

¹⁴⁶ **HTVD**, S 13, Vesika Nu.: 327.

¹⁴⁷ **HTVD**, S 13, Vesika Nu.: 328.

edilmiştir.¹⁴⁸ Bu dönemde İstanbul'un işgal altında olması nedeniyle bütün kolordular Heyet-i Temsiliye emrine alınmıştır.¹⁴⁹

Toplanacak olan Türkiye Büyük Millet Meclisi öncesinde Mustafa Kemal'in ifadesi ile "*bütün Anadolu'nun silahlı direniş göstermesi ve bu direnişte ordunun ana dayanak olması*" esası kabul edilerek kuvvet ihtiyacı olduğu anlaşılmış ve iki tümenli bir kolordu teşkil edilmesi uygun görülerek kolordulardan görüş istenmiştir.¹⁵⁰ Aynı zamanda kolordulara yayımlanan bir emirle de seferberlik ikmalı için gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir.¹⁵¹ Plân, İtilaf Devletleri'nin Sivas Kongresi kararlarına aykırı bir bildirimde bulunmaları ve buna karşı hükûmetin gerekli tedbirleri alamaması durumunda icra edilecektir.¹⁵² Bu nedenle, Mustafa Kemal, gelişen durumlara göre değişebileceğini düşündüğü planı, Yunanların Batı Anadolu'yu tamamen ilhak etmeleri veya İtilaf Devletleri'nin Anadolu'da millî sınırları bozacak yeni bir girişimde bulunmaları halinde uygulanacak bir ihtimâlât plânı olarak görmektedir. Yayımlanması ile Millî Mücadele'nin gücü ortaya konmuş ve birliklerin hazırlıklı olması sağlanmıştır. Bu konuda Mustafa Kemal'in dehası bir kez daha ortaya çıkmıştır.¹⁵³

Bütün Anadolu ve Trakya'da konuşlu bulunan birlikleri kapsayacak şekilde hazırlanan plân; her birine ayrı ayrı görevler vermek suretiyle tam bir harekâta hazırlık niteliğindedir. Plân, ağırlık muhtemel bir Yunan harekâtına karşı gerekli tedbirleri içermekte ve diğer bölgelerdeki birliklerin vereceği desteğin de esaslarını ifade etmektedir. Ayrıca birlikler arasındaki emir-komuta bağlantılarını da göstermesi bakımından sevk ve idarenin ordu birliklerinde olduğunu ve Kuvâ-yı Milliye'nin de bu komuta yapısına dâhil olduğunu gösterir. Bu haliyle de artık askerî yönden harekâtın kontrolü düzenli birliklerine geçmiştir.

Batıda Aydın cephesinin istenen savunma düzenini sağlayamamasının alınan raporlar ile anlaşılması¹⁵⁴ üzerine Heyet-i Temsiliye'nin verdiği yetkiler ile Albay Refet Bey'in, 6 Şubat 1920'de, 23 ve 57. Tümenleri fiilen sevk

¹⁴⁸ **Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, (TİTE)**, K.321, G.61, B.61-001; K.320, G.64, B.64-001; K.313, G.76, B.76-001.

¹⁴⁹ **ATASE Arşivi, İSH.**, Kutu: 337, Gömlek: 106.

¹⁵⁰ **HTVD**, S 13, Vesika Nu.: 352.

¹⁵¹ **ATASE Arşivi, İSH.**, Kutu: 837, Gömlek:181.

¹⁵² C. Erikan, **Kurtuluş Savaşı Tarihi**, s. 111.

¹⁵³ Celal Erikan, **Kumandan Atatürk**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001, s. 350.

¹⁵⁴ **ATASE Arşivi, İSH.**, Kutu: 271, Gömlek: 87.

ve idare yetkisinde olduğundan Büyük ve Küçük Menderes havzalarında bulunan Kuvâ-yı Milliye ve ordu birliklerini Menderesler Grubu altında birleştirerek Batı Anadolu Cephesinin güneyinde yani Aydın Cephesi'nde yeni bir teşkilatlanma ile emir-komutada bütünlük sağlamak istemiştir.¹⁵⁵

Böylece, Heyet-i Temsiliye'nin aldığı kararlar ve Albay Refet Bey'in Aydın bölgesinde yaptığı düzenlemeler neticesinde Batı Anadolu Cephesi ordu birliklerinin kontrolünde üç cepheye bölünmüştür.¹⁵⁶ Ancak Yunan ilerlemesine karşı yetersiz olduğu görülen cephe karşısındaki kuvvetlere yeni takviye yapmak ve teşkilatlanmayı yeniden sağlamak amacıyla çalışmalar başlatılmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması ile Heyet-i Temsiliye'nin denetim ve kontrolünde olan kolorduların sevk ve idaresi artık milletin iradesindedir. Müdafâa-i Milliye Vekâleti ve Erkan-ı Harbiye-yi Umumiye Riyaseti'nin de kurulması ile harekât-ı milliye daha etkin ve süratli icra edilecektir. Kongreler süreci ile oluşturulan Millî Mücadele'nin askerî stratejisi, bundan sonra verilecek kararlar ile gelişerek uygulanacak ve Türk İstiklal Harbi için hazırlanmasına etki edecektir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması ile harekâtın düzenli birlikler ile yürütülmesi yönünde kararlar alınmaya başlanmış ve harekâtın temel esaslarından olan cephe düzenleri yeniden yapılarak ortaya çıkan ihtiyaçların planlanmasında daha etkili olunmaya başlanmıştır.

Yunan ordusunun ileri harekâtı karşısında Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal, bazı vekilleri de yanına alarak durumu görüşmek üzere Eskişehir'e Ali Fuat Paşa ile bir toplantı yapmıştır. 21 Haziran 1920'de yapılan görüşmede, Meclisin teşkilatlanmasını yapana kadar batıda ve doğuda iki cephe komutanlığının teşkiline ihtiyaç olduğu ve Batı Cephesine Ali Fuat Paşa, Doğu Cephesine Kazım Karabekir Paşa'nın getirilmesini düşündüğünü belirtmiştir. Ayrıca Yunan taarruzuna karşı Batı Anadolu sahillerinden başlayarak içerilere kadar devam eden, Kastamonu ve Ankara'yı dışarıda bırakan fakat Konya ve Sivas'ı içine alan Karadeniz ve Akdeniz arasında batıda büyük bir savunma bölgesi teşkil edilecek şekilde Batı Cephesi Komutanlığı

¹⁵⁵ Halit Kaya, **Refet Bele, Askeri ve Siyasi Hayatı**, Bengi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 74-75.

¹⁵⁶ **TİH, Batı Cephesi**, C II-2, s. 144, Süvari Yüzbaşı Ahmet, **Türk İstiklâl Harbi Başında Millî Mücadele**, Yayına Haz.: İsmail Aka, Vehbi Günay, Cahit Telci, Akademi Kitabevi, İzmir, 1993, s.109-111. "İzmir Kuzey Cephesi; 61.Tümen K. Albay Kazım Bey komutasında, Ayvalık, İvrindi, Soma, Akhisar, İzmir Doğu Cephesi; 23.Tümen K. Albay Ömer Lütfi komutasında Salihli, Gediz Çayı, Marmara Gölü ve Bozdağ, İzmir Güney Cephesi; 57.Tümen K. Albay Şefik komutasında Ödemiş ve Aydın bölgelerini kapsıyordu."

kurulması düşüncesinde olduğunu bildirmiştir.¹⁵⁷ 23 Haziran 1920’de de Batı Cephesi Komutanlığı teşkil edilerek Türkiye Büyük Millet Meclisi’nden çıkan bir kararname ile¹⁵⁸ komutanlığına da Ali Fuat Paşa getirilmiştir.¹⁵⁹ Böylece Batı Anadolu’da bir türlü gerçekleştirilemeyen tek komuta esaslı sağlanarak bir genelge ile yayımlanmıştır.¹⁶⁰ Batı Cephesi, Yunanların Bursa’yı işgali üzerine kuzey ve güney olarak ikiye ayrılarak, kuzey kısmına Albay İsmet Bey’in,¹⁶¹ güney cephesine ise Albay Refet Bey’in ataması yapılmıştır.¹⁶²

Doğu cephesinde ise Kazım Karabekir Paşa’nın zamanında yaptığı değerlendirmeleri sonucu harekâta karar verilmiş ve 13 Haziran 1920 tarihinde de “15.Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa’nın Doğu Cephesi Komutanlığına tayin olduğu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Bakanlar Kurulu kararı ile tebliğ ve ilan olunur. Kazım Karabekir Paşa, Doğu Cephesinde bulunan bütün sivil ve askerî makamlar üzerinde seferdeki Ordu Komutanı yetkisine haizdir.” denilerek Doğu Cephesi Komutanlığı teşkil edilmiştir.¹⁶³

Güneyde ise, 11 Eylül 1919’da yapılan cephe düzenlemeleri sonrasında 24 Ocak 1920’de Güney Cephesinde harekâta yetki verilerek harekâtın yeniden bir plânlaması yapılmış ve kolorduların Kuvâ-yı Milliye’yi teşkil ederek harekâta iştiraki istenmiştir.¹⁶⁴ Diğer taraftan 28 Ocak 1920’de 3.Kolordu Komutanı Albay Selahattin Bey’in Gökşun’un, 3.Kolordu Kumandanlığı sorumluluk sahası içerisinde kalması teklifi üzerine¹⁶⁵ 30 Ocak 1920’de 3.Kolordu ile 20.Kolordu arasındaki sorumluluk sahasını belirleyen ara hattının, doğuya doğru genişletilerek değiştirildiği ve ara hattı üzerinde bulunan Gökşun’un,

¹⁵⁷ A. F. Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 465-466.

¹⁵⁸ *CDA Arşivi*, 30-18-1-1, Kutu: 1, Gömlek: 3, Sıra: 19.

¹⁵⁹ *ATASE Arşivi*, İSH, Kutu: 1010, Gömlek: 44, HTVD, S 52, Vesika Nu.:1189.

¹⁶⁰ *TİH, Batı Cephesi*, C II-2, s. 281-282. “-Yeni teşkil olunan Batı Cephesi Komutanlığına seferde ordu komutanı yetkisi ve göreviyle Ali Fuat Paşa tayin olunmuştur. 12 ve 20. Kolordularla İzmir Kuzey Kolordusu adını alan Kuzey Cephesi, Ali Fuat Paşa’nın emrine verilmiştir. İzmir Kuzey Kolordusuna Albay Kazım, 20. Kolorduya Albay Bekir Sami, 56. Tümenine 10. Kafkas Tümen Komutanı Yarbay Kemalettin Sami tayin edilmiştir. Adana Cephesinde bulunan 41.Tümen 12.Kolordunun kuruluşundan çıkarılmıştır. Bu tümen, askerî harekât bakımından şimdilik bağımsız, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti Başkanlığı emrindedir. Tümenin idaresi ve iiaşesi eskiden olduğu gibi 12. Kolordu tarafından sağlanacaktır. Ankara’da doğrudan doğruya Millî Savunma Bakanlığı emrinde olmak üzere Ankara Komutanlığı teşkil edilecektir. Ankara’da şimdi mevcut bütün birlik ve kurumlar Ankara Komutanlığı emrinde bulunacaktır.”

¹⁶¹ *ATASE Arşivi*, İSH., Kutu: 883, Gömlek: 32.

¹⁶² *ATASE Arşivi*, İSH., Kutu: 827, Gömlek: 162.

¹⁶³ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C 2, Devre 1; *ATASE Arşivi*, İSH., Kutu: 747, Gömlek: 173.

¹⁶⁴ *Atatürk’ün Tamim Telgraf Beyannameleri*, s. 185-187.

¹⁶⁵ *TİTE Arşivi*, K.320, G.29, B.29-1001.

3.Kolordu Komutanlığında kaldığı Ali Fuat Paşa tarafından birliklere bildirilmiştir.¹⁶⁶ Güney cephesindeki bu düzenleme bölgedeki Kuvâ-yı Milliye harekâtının sevk ve idaresinde düzenli birliklere de sorumluluk üstlenmesini sağlamıştır. Ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması ile yeni birliklerin teşkil edilmesi, her cephede sorumlu komutanlık esasının getirilmesi ve bir kısım birliklerin Batı cephesine sevk edilmesi nedeniyle Güney cephesinde yeni bir düzenleme yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Buna göre, 26 Haziran 1920 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile Güney Cephesi ikiye bölünerek Adana Cephesi ve Elcezire Cephesi teşkil edilmiş¹⁶⁷ ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye Riyâseti tarafından kararname onaylanarak 19 Aralık 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gönderilmiştir.¹⁶⁸

Adana Cephe Komutanlığı karargâhı ise Kayseri olarak belirlenmiş¹⁶⁹ 9 Kasım 1920 tarihinde ise Adana Cephesi Komutanlığı adı 2.Kolordu Komutanlığına dönüştürülmüştür.¹⁷⁰ Seferde ordu komutanlığı yetkisinde olan Elcezire Cephesi Komutanlığına ise iç güvenlik bakımından emir ve talimat hazırlama yetkisi verilmiş cephe komutanlığına da Nihat Paşa getirilmiştir. Ayrıca *“gerek dıştan düşmanlarla aleyhine cereyan eden ve gerek asayiş ihtiyaçlarından doğan askerî hareketlere bağlı hususlarda, Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye Riyaseti Başkanlığına ve genel idarece Millî Savunma Vekâletine bağlı olduğu”* kararı verilmiş¹⁷¹ ve Antep, Maraş ve Adana'da ordunun, millî kuvvetlerle birlikte Fransızlara taarruza geçmesi için hazırlıklara başlanması talimatı, Heyet-i Temsiliye tarafından gönderilmiştir.¹⁷² Böylece Haziran 1920 sonlarında Anadolu ve Trakya'da ordu birliklerinin sevk ve idaresine esas olacak aynı zamanda Kuvâ-yı Milliye'yi de bünyesine alacak bir emir-

¹⁶⁶ TİTE Arşivi, K.320, G.29, B.29-001.

¹⁶⁷ TİH, Güney Cephesi, C IV, s. 161-163. Adana Cephesi; Fırat Nehri batısından Toroslar'a kadar olan bölgenin sorumluluğunda olacak şekilde Adana Cephesi Kumandanlığı olarak teşkil edildi ve Albay Selahattin Adil'in komutasına verildi. Ayrıca, önceden merkezi Konya'da olan henüz Pozantı'ya alınan 41. Tümenin eski bölgesi olan Batı Adana kesimi, Doğu Adana bölgesi ve Antep Kuvâ-yı Milliye Kumandanlıkları Adana Cephesinin sevk ve idaresine verildi. Elcezire Cephesi; İran hududu ile Fırat Nehri arasında kalan bölge olacak şekilde teşkil edildi. Bu cephe kumandanlığının sorumluluk bölgesi 13. Kolordu Kumandanlığının sorumluluk bölgesi olacak şekilde düzenlendi. Musûl, Bitlis, Diyarbakır ve Elazığ bölgelerini kapsayacak şekilde Karargâhı Diyarbakır'da bulunuyordu.

¹⁶⁸ CDA Arşivi, Kutu: 45, Gömlek: 291, Sıra: 4-1.

¹⁶⁹ HTVD, S 52, Vesika Nu.: 1190.

¹⁷⁰ CDA Arşivi, 30-18-1-1, Kutu: 1, Gömlek: 18, Sıra: 14.

¹⁷¹ CDA Arşivi, Kutu: 45, Gömlek: 291, Sıra: 2.

¹⁷² ATASE Arşivi, İSH., Kutu: 272, Gömlek: 54.

komuta yapısı teşkil edilmiştir. Yapılan bu düzenlemelerle birlikte harekât sahasının genel çerçevesi de ortaya çıkmıştır.

Millî Mücadele'nin askerî yönü bir taraftan bir harekât planı ile esasları belirlenirken bir taraftan da cephe düzenleri yeniden teşkil edilerek kolordu teşkilatlanmaları yapılmakta ve komuta sistemi oluşturularak sevk idare esasları belirlenmektedir. Kuva-yı Milliye bu çalışmalar yürütülürken artık mücadelenin asıl kuvveti olmaktan çıkmıştır. Nitekim Türkiye Büyük Millet Meclisi, açılması ile Kuvâ-yı Milliye'nin denetim ve kontrolü ile kolorduların düzenlenmesini tek elden yapmaya başlamış ve bu sorumluluğu üzerine almıştır. 2 Mayıs 1920'da İcra Vekilliği'nin teşkil edilmesi ile Vekiller Heyeti'nin içerisinde Millî Mücadele'de askerî sevk ve idarenin esasları ile emir-komutada bütünlüğü sağlayacak ve düzenli birliklerin konuş, kuruluş ve harekâtına ait esasları belirleyecek ve iâşe, donatım ve asker alma işlerini düzenleyecek bir kurumun varlığına duyulan ihtiyaç üzerine Millî Müdafaa Vekâleti ile Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Vekâleti teşkil edilmiştir.¹⁷³ 4 Mayıs 1920'de de yayımlanan bir genelge ile de "*Emir-komuta yetkisi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin manevi varlığından ayrılmaz, bu işleri meclisçe seçilmiş, İcra Vekilleri arasında bulunan Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti Vekili, Meclis adına yürütür.*"¹⁷⁴ şeklinde belirtmiştir.

Millî Müdafaa Vekâleti, Kuvâ-yı Milliye'nin kendisine bağlanmadan önce miktarlarını ve konuşlandıkları yerlerin tespiti maksadıyla kolordulardan gerekli bilgileri almaya başlamış,¹⁷⁵ 16 Mayıs 1920'de "*Kuvâ-yı Milliye'nin Umûmiyetle Müdâfaa-ı Milliye Teşkilatına rabtı suretiyle tevhibi ve buna göre tanzim edilecek bütçenin tertibi, derdest olduğunda bunun neticesinde iâşe ve infakın kâmilen emval-i umûmiyeden temin edilmesine karar verilmiştir. Bu kararın icrasına Müdâfaa-ı Milliye Vekili memurdur.*"¹⁷⁶ şeklinde aldığı bir karar ile Kuvâ-yı Milliye'yi Millî Müdâfaa Vekâleti'ne bağlamıştır. Ancak Kuva-yı Milliye'nin yetersiz kalması ve teşkil edilen cephelere kuvvet takviye edilmesi gereği ve bunun da merkezi bir konumda ve ihtiyat kuvveti

¹⁷³ TBMM ZC, Devre 1, C 1, s. 185-186.

¹⁷⁴ C. Erikan, **Kurtuluş Savaşı Tarihi**, s. 152., 18 Kasım 1920'de yayınladığı bildiriye ise "*Emir-komuta yetkisi TBMM manevi varlığından ayrılmaz.*" şeklinde belirtilmiştir.

¹⁷⁵ ATASE Arşivi, İSH, Kutu: 316, Gömlek: 171. *Bu maksatla Sivas-Yıldızeli Kaymakamı Fahri Bey, 3 Mayıs 1920'de 3. Kolordu Kumandanlığına gönderdiği telgrafla Kuvâ-yı Milliye mevcudunun 200 olduğunu ve Kilise ile Kemer Köyü mevkiilerinde bulduklarını belirtmiştir. ATASE Arşivi, İSH, Kutu: 316, Gömlek: 171.*

¹⁷⁶ HTVD, S 54, Vesika Nu.: 1235, TBMM ZC., C 1, s. 470-474.

mahiyetinde bir kuvvetten sağlanması zorunluluğu nedeniyle Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 16 Mayıs 1920'de Ankara ve Sivas'ta 10.000 kişilik birer tümen teşkil edilmesine¹⁷⁷ 11 Ağustos 1920'de de Ankara'da piyade, süvari ve topçudan oluşan 5.000 kişilik bir kuvvetin daha teşkiline karar verilmiştir.¹⁷⁸ Böylece Kuva-yı Milliye'nin etkisi ve gücü giderek azalmıştır. Nitekim Kuvâ-yı Milliye'nin de daha düzenli olması için 24-27 Kasım 1920 tarihlerinde Dâhiliye Vekâleti'nin aldığı bir karar ile Kuvâ-yı Milliye müfrezeleleri lağvedilerek sadece iki birlik halinde 1 ve 2.Kuvve-i Seyyare birliklerinin devamına karar verilmiştir.¹⁷⁹ Ancak devam eden itaatsizlikleri ve bölgedeki mülki teşkilatların bilgilendirmeleri üzerine 27 Aralık 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kararı ile "*1.Kuvve-i Seyyare'nin kayıtsız şartsız Büyük Millet Meclisi'nin kanuniyetine, nizam ve emirlerine tabi olduğu ve itaatle mükellef olup askerî yönden bağlı olduğu ve emri altında bulunduğu kumandanlık tarafından gereğinin yapılması*" bildirilmiştir.¹⁸⁰

Bu dönemde 9 Aralık 1920'de Sivas'ta konuşlu bulunan 3.Kolordu Komutanlığı kapatılarak yerine 5. ve 15.Tümenler ile Sivas'ta teşkil olunan 6.Süvari Tümeninden oluşan ve Amasya'da konuşlu Merkez Ordusu Komutanlığı teşkil edilmiş¹⁸¹ ve Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kararnamesi yayımlanmıştır.¹⁸² Diğer taraftan millî kuvvetlerin tamamen tasfiyesi 10 Aralık 1920'de Meclisin gizli oturumunda görüşülerek 25 Aralık 1920 tarihinde Kuvâ-yı Milliye'ye gönüllü er toplanması da yasaklanmıştır.¹⁸³

1920 yılında; Kuvâ-yı Milliye harekâtından düzenli birlikler harekâtına geçiş ile birlikte, düzenli birliklerin yeniden teşkil ve tanzimi yapılmıştır. Bu yıl içerisinde Millî Mücadele Planı yayımlanarak Batı Anadolu, Doğu Anadolu ve Güney Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye ve ordu birliklerinin müşterek harekât esaslarını ve birliklerin sorumluluk sahaları ile emir-komuta münasebetleri belirlenmiş; Batı Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye Cephelerinin üçe bölünerek yeniden düzenlenmesi sonrasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması ile Batı, Doğu ve Güney cepheleri teşkil edilmiş ve Batı Cephesinin de Batı ve Güney olmak üzere ikiye ayrılması ile düzenli ordunun harekât sahası

¹⁷⁷ CDA Arşivi, 30-18-1-1, Kutu: 1, Gömlek: 1, Sıra: 7.

¹⁷⁸ CDA Arşivi, 30-18-1-1, Kutu: 1, Gömlek: 8, Sıra: 20.

¹⁷⁹ CDA Arşivi, 30-18-1-1, Kutu: 1, Gömlek: 12, Sıra: 1., HTVD, S 113, Vesika Nu.: 4194.

¹⁸⁰ CDA Arşivi, 30-18-1-1, Kutu: 2, Gömlek: 25, Sıra: 11.

¹⁸¹ HTVD, S 52, Vesika Nu.: 1203.

¹⁸² CDA Arşivi, 30-18-1-1, Kutu: 2, Gömlek: 22, Sıra: 4.

¹⁸³ Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, s. 386.

belirlenmiştir. Ayrıca Millî Müdafaa Vekâleti ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti'nin çalışmaları ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kararları sonucu seferberlik, asker alma, ordunun iaşe ve donatımı da bir düzene sokulmuştur.

SONUÇ

Millî Mücadele'nin genel stratejisi içerisinde yer alan siyasi, sosyal ve ekonomik yönlerinin yanında askerî yönü, zaferin kazanılmasında asıl kuvvet olmuştur. Bu ise belirlenen bir askerî stratejinin ürünüdür. Uygun yer ve zamanda kuvveti toplamak ve etkin emir-komuta ile sevk ve idare etmek, gelişen durumlar karşısında inisiyatif daima elde bulundurmamak ve belirlenen hedefe ulaşmak için gerekli şartları yaratmak prensibi, Millî Mücadele'nin askerî stratejisinin belirlenmesi, geliştirilmesi ve icrasında tam olarak uygulanmıştır. Vatanın işgalden kurtarılması amaç olmakla birlikte asıl hedef, sınırları belirlenmiş vatanın bağımsız yaşamasıdır.

11 Eylül 1919'da Sivas Kongresi'nde “*Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye ile Düvel-i İtilâfiye arasında münakid Mütarekenâmenamenin imza olunduğu 30 Teşrinievvel 334 tarihindeki hududumuz dâhilinde kalan ve her noktası İslam-ı kahiresiyle meskûn olan Memalik-i Osmaniye aksanı yekdiğerinden ve camia-i Osmaniye'den gayr-ı kabil-i tecezzi ve hiçbir sebeple iftirak etmez bir küll teşkil eder. Memalik-i mezkurede yaşayan bilcümle anasır-ı İslamiye yekdiğerine karşı hürmet-i mütekaibile ve fedakârlık hissiyatıyla meşhun ve hukuku-ırkıye ve içtimaiyeleri ile şerait-i muhiyeleriyle tamamiyle riayetkâr öz kardeşler.*” şeklinde alınan kararda, Anadolu ve Paşaeli'nin sınırları tarif edilmiştir.¹⁸⁴ Nitekim bu karar, 28 Ocak 1920'de kabul edilen ve “*Türkiye'nin gelecekteki coğrafi ve siyasi varlığının temelini ne olacağına belirtilmesi ve bunun gelecek savaşlar için kesin bir millî program ve hedef olarak içeride ve dışarıda açıkça ilan edilmesini sağlayan*”¹⁸⁵ Misak-ı Millî kararları¹⁸⁶ ile tekrar edilmiş ve 9 Mayıs 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İcra Vekilleri Programı'nın kabulü¹⁸⁷ ile de onaylanmıştır. Böylece, Millî Mücadele'nin

¹⁸⁴ Uluğ İğdemir, **Sivas Kongresi Tutanakları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 113.

¹⁸⁵ Aptülâhat Akşin, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TTK Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 23.

¹⁸⁶ Zekai Güner-Orhan Kabataş, **Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1990, s. 201-202.

¹⁸⁷ Yavuz Aslan, **TBMM Hükümeti, Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu**, (23 Nisan 1920-30 Ekim 1923), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001, s. 64-69.

harekât sahası Anadolu ve Paşaeli olarak belirlenmiş ve Misak-ı Millî aynı zamanda Millî Mücadele'nin parolası ve tezi olmuştur.¹⁸⁸

Bu genel stratejiyi gerçekleştirmenin temel vasıtası olan ordu, mütareke sonrası Mustafa Kemal Paşa'nın kolordu komutanları ile doğrudan irtibata geçmesi ile ülkeyi işgal eden İtilaf Devletlerinin denetim ve kontrolünden çıkarmış ve Kuva-yı Milliye ile başlayan direniş devralınarak daha düzenli komuta yapısı ile teşkil edilmiş birliklerle mücadele tamamlanmıştır. Türk İstiklâl Harbi'nin zafere ulaşması ile sonuçlanacak olan bu mücadelenin askeri yönü ise belirlenen askerî stratejinin adım adım uygulanması ile gerçekleştirilmiştir. Stratejinin esası da öncelikle ordunun denetimini ve muhafazasını sağlamak, komuta mevkilerinde Millî Mücadele'ye inanmış komutanları bulundurmak ve başta İngilizler olmak üzere İtilaf Devletleri'nin her türlü baskısını boşa çıkartarak "vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığını" sağlamak olmuştur. Mayıs 1919'tan itibaren başlayan askerî stratejinin belirlenme gayretleri Millî Mücadele Planı'nın yayımlanması ile genel bir yapıya kavuşmuş ve cephe komutanlıklarının teşkil edilmesi ve her cephe komutanlığının Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanmak üzere hazırlanan harekât planlarının icra edilmesi ile sona ermiştir. Türk İstiklâl Harbi ise bu askerî stratejinin uygulandığı son aşama olmuştur.

KAYNAKÇA

Arşivler

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Arşivi, (CDA).

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, (ATASE), İstiklâl Harbi Koleksiyonu, (İSH).

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, (ATASE), Atatürk Özel Koleksiyonu, (ATAZB).

Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE).

Cerideler

TBMM Zabıt Ceridesi, C 1, Devre 1.

¹⁸⁸ Zeki Çevik, *Millî Mücadele'de Müdâfâa-ı Hukuk'tan Halk Fırkası'na Geçiş, (1918-1923)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002, s. 269.

TBMM Zabıt Ceridesi, C 2, Devre 1.

Osmanlıca Eserler

Askeri Harekât-ı Sagire Talimnamesi, (Kaymakam Mehmet Faik), Mekteb-i Fünun Harbiye-yi Şahane Matbaası, İstanbul, 1305.

Hidemât-ı Seferiye Nizâm-nâmesi, Kütüphane-yi Askeri, İstanbul, 1325.

Kitaplar

Aker, Şefik, **57.Tümen ve Aydın Millî Mücadelesi (1918-1920)**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.

Arıkan, Zeki, **Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını, (30 Ekim 1918-08 Eylül 1922)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1989.

Akşin, Aptülâhat, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TTK Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

Akşin, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele, C I**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004.

Aslan, Yavuz, **TBMM Hükümeti, Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu, (23 Nisan 1920-30 Ekim 1923)**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001.

Bıyıklıoğlu, Tevfik, **Trakya'da Millî Mücadele, C I**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

Cebesoy, Ali Fuat, **Millî Mücadele Hatıraları**, Temel Yayınları, İstanbul, 2000.

Çevik, Zeki, **Millî Mücadele'de Müdâfâa-ı Hukuk'tan Halk Fırkası'na Geçiş, (1918-1923)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002.

Erikan, Celal, **Kumandan Atatürk**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001.

Erikan, Celal, **Kurtuluş Savaşı Tarihi**, Haz.: Rıdvan Akın, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

Güner, Zekai; KABATAŞ, Orhan, **Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1990.

Gürler, Hamdi, **Kurtuluş Savaşı'nda Albay Bekir Sami (Günsav)**, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1994.

- Kaya, Halit, **Refet Bele, Askeri ve Siyasi Hayatı**, Bengi Yayınları, İstanbul, 2010.
- Kemal, Gazi Mustafa, **Nutuk, C I**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.
- İğdemir, Uluğ, **Sivas Kongresi Tutanakları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.
- İlhan, Suat, **Harp Yönetimi ve Atatürk**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Özalp, Kazım, **Millî Mücadele, C I**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.
- Özgül, Cemil, **Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1989.
- Pallis, Alexander Anastasius, **Yunanlıların Anadolu Macerası, (1915-1922)**, Çev.: Orhan Azizoğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.
- Selek, Sabahattin, **Anadolu İhtilali, C I**, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2004.
- Selek, Sabahattin, **Millî Mücadele, Ulusal Kurtuluş Savaşı, C I**, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2002.
- Tansel, Selahattin, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C I**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1977.
- Türkmen, Zekeriya, **Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001.
- Ural, Selçuk, **Mondros Mütarekesi ve Doğu Vilayetleri**, IQ Yayınları, İstanbul, 2008.
- Asker Yönüyle Atatürk**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Atatürk Serisi Yayınları, seri Nu.:14, GATA Basımevi, Ankara, 1981.
- Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.
- Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı ve Kurtuluş Savaşı'nın Başlatılmasına Dair Belgeler**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Dönemi, (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923), C IV-1. Kısım**, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1984.

Türk İstiklâl Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, C I, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Ankara, 1962.

Türk İstiklâl Harbi, Güney Cephesi, C IV, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Ankara, 1966.

Türk İstiklâl Harbi, Batı Cephesi, C II-Kısım 2, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Resmi Yayınları, Ankara, 1999.

Türk İstiklâl Harbi Başında Millî Mücadele, Yayına Haz.: İsmail Aka, Vehbi Günay, Cahit Telci, Akademi Kitabevi, İzmir, 1993.

Makaleler

Okur, Mehmet, “Mütareke Sonrası İngilizlerin Türk Ordu Kumandanlarını Sindirmeye Yönelik Bir Uygulaması: Ali Rıfat ve Mürsel Beylerin Tutuklanmaları” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, S 61, C XXI, Ankara, 2005.

Ural, Selçuk, “6. Ordu’nun 13. Kolorduya Dönüştürülmesi ve Ortaya Çıkan Sorunlar”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, S 59, C XX, Ankara, 2004.